

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

MACEDONIAN
CIVIC
EDUCATION
CENTER

Проект за меѓуетничка интеграција во образованието

ЗАЕДНИЧКИ АКТИВНОСТИ СО ГРУПИ УЧЕНИЦИ СО МЕШАН ЕТНИЧКИ/ЈАЗИЧЕН СОСТАВ

**Нацрт-прирачник за наставниците
– за интерна употреба –**

Скопје, октомври 2012

Прирачникот е изготвен од страна на
Центарот за човекови права и разрешување конфликти (ЦЧПРК)

Овој прирачник е дел од *Проектот за меѓуетничка интеграција во образованието*, а е финансиран од американскиот народ преку **Агенцијата на САД за меѓународен развој (УСАИД)**.

Содржина

1. Вовед	
За кого е наменет прирачникот?	3
Кои наставници може да ги реализираат заедничките активности?	4
2. Заеднички активности со етнички/јазично мешани групи ученици како основа за меѓуетничка интеграција во образованието	
Кои заеднички активности придонесуваат за меѓуетничка интеграција?	5
Со која цел се организираат заедничките активности?	6
Што се смета за заедничка активност со етнички/јазично мешана група ученици?	8
Како се спроведуваат заедничките активности во еднојазичните училишта?	9
Како се прави подготовката за реализација на заедничките активности со учениците?	10
3. Насоки за двојазичните/тријазичните училишта	
3.1. Спроведување краткотрајни заеднички активности	14
3.2. Спроведување подолготрајни заеднички активности	20
3.3. Спроведување заеднички наставни активности	25
4. Насоки за еднојазичните училишта	
4.1. Спроведување краткотрајни заеднички активности	32
4.2. Спроведување подолготрајни заеднички активности	37
4.3. Спроведување заеднички наставни активности	41

Прирачникот го подготвија:
Филипина Негриевска, Виолета Петроска-Бешка и Сафет Балажи

Овој прирачник е овозможен со великодушната поддршка на американскиот народ преку Агенцијата на САД за меѓународен развој (УСАИД). Ставовите на авторите искажани во овој прирачник не ги изразуваат ставовите на УСАИД или на Владата на Соединетите Американски Држави.

1. Вовед

За кого е наменет прирачникот?

Прирачникот е наменет, пред сè, за **наставниците** коишто ги реализираат наставните и воннаставните активности со учениците во основните и во средните училишта, но се очекува да им користи и на **директорите и стручните служби** во училиштата коишто се вклучени во планирањето, организацијата и поддршката на овој вид активности. Во него се дадени конкретни насоки за тоа што треба да прават сите страни вклучени во подготовката и реализацијата на различни наставни и воннаставни активности со етнички/јазично мешани групи ученици.

Насоките за реализација на различните наставни и воннаставни активности се речиси идентични за **основните и за средните училишта**. Насоките за активностите што се опфатени со прирачникот, прво се групирани според тоа дали се однесуваат **на двојазични/тријазични училишта или на еднојазични**, а потоа, во рамки на секоја од овие две категории, се поделени на наставни и воннаставни. Притоа е земено предвид дека заедничките активности многу поедноставно може да се реализираат во повеќејазичните училишта и/или во училиштата со значителна застапеност на ученици (над 10%) што се припадници на одредена етничка заедница коишто не ја следат наставата на својот мајчин јазик и/или ја следат на јазикот на мнозинската етничка заедница во училиштето. Тоа, пак, не значи дека заеднички активности не се можни и со ученици од етнички похомогени еднојазични училишта. Прирачникот дава јасни насоки и за тоа што може да се стори во таков случај за да се обезбеди меѓуетничка интеграција во образованието.

За поедноставно следење на насоките, воннаставните активности се поделени на краткотрајни и подолготрајни. Како **краткотрајни** се третираат оние воннаставни активности коишто се реализираат еднократно (или еднаш во текот на учебната година), како што е тоа случајот со излетите, екскурзиите и посетите, со приредбите и прославите, со матурските/полуматурските забави на учениците и со најразличните акции, без оглед на тоа колку долго трае процесот на заедничката подготовка што им претходи. Од друга страна, за **подолготрајни** се сметаат оние воннаставни активности коишто се реализираат на тој начин што групата составена од ученици од различни етнички/јазични заедници реализира цела серија заеднички средби (најмалку еднаш неделно) во подолг временски период, кој не би требало да биде пократок од едно полугодие.

Кои наставници може да ги реализираат заедничките активности?

Клучна улога во реализацијата на заедничките активности со етнички/јазично мешани групи ученици имаат наставниците. Од мотивираноста на наставниците зависи дали ќе се реализираат активностите што ќе придонесат за подобрување на меѓуетничката интеграција во образованието.

Успехот во реализацијата на заедничките активности со учениците не зависи од тоа кој предмет го предаваат наставниците што се одговорни за спроведување на активностите. Со оглед на тоа што повеќето вакви активности не се поврзани со конкретни предмети, а се насочени кон социјалниот и личниот развој на учениците, секој наставник може да биде успешен реализатор на вакви активности доколку е подготвен да ги развива своите компетенции за таква работа. Поинаку кажано, колку успешно ќе се реализираат ваквите активности зависи главно од компетенциите на наставниците што се манифестираат во неколку сфери на нивната работа.

Успешни наставници – реализатори на заеднички активности со учениците се оние коишто **ги почитуваат етничките разлики** меѓу учениците и колегите и коишто се свесни за сопствената културна припадност и се **отворени кон другите култури** и нивните припадници. Тоа не значи дека ваквите наставници немаат предрасуди кон *другите*, туку дека се свесни дека ги имаат и се подготвени отворено да разговараат за сличностите и разликите меѓу културите и на тој начин да го откриваат присуството на предрасудите кај себе и кај учениците. Своето почитување за *другите* култури го изразуваат преку **воздржување од вреднување (одобрување или неодобрување) на културните вредности, обичаи и практики на другите**.

Успешни реализатори се оние наставници коишто постојано се трудат да **ги разберат мислењата и чувствата на другите** и коишто можат да **ги согледаат и да ги чувствуваат работите од перспектива на другите**. Користејќи ја мултиперспективноста како основа за гледање на работите, ваквите наставници можат да креираат безбедна средина во која учениците не се плашат да ги манифестираат своите културни вредности и потреби и тогаш кога се различни од културните вредности и потреби на *другите*.

Наставниците што се добри реализатори на заедничките активности со учениците имаат доволен степен на **самодоверба** којашто им овозможува да **соработуваат со наставници од друга етничка/јазична група** во услови кога тоа не е вообичаена или посакувана практика. Притоа се **отворени да учат за другите култури** од оние со коишто соработуваат и заедно со нив да се справуваат со сите ситуации што се потенцијална опасност по нивната меѓусебна соработка и по заедничките активности со учениците.

2. Заеднички активности со етнички/јазично мешани групи ученици како основа за меѓуетничка интеграција во образованието

Кои заеднички активности придонесуваат за меѓуетничка интеграција?

Заедничките активности што се спроведуваат во етнички/јазично мешаните групи се сметаат за многу важен сегмент од севкупните напори за постигнување меѓуетничка интеграција како во образованието, така и во општеството во целина. Целта на меѓуетнички интегрираното образование е учениците од различните етнички/јазични групи да се научат на **интеракиција** што им е потребна за живеење во Република Македонија како држава со мултиетничко општество. За да се стекнат со потребните компетенции, неопходно е учениците да учествуваат во заеднички активности што се насочени кон намалување на постојните негативни **предрасуди** кон припадниците на *другите* етникуми, да ја зголемат меѓуетничката **соработка** и да создадат односи на **меѓузависност** кога се работи за припадниците на различните етнички заедници што живеат во Република Македонија.

Меѓуетничкото интегрирано образование се базира на обезбедување, колку што е можно, повеќе заеднички активности меѓу учениците коишто учат разделени според јазикот на наставата (каков што, на пример, е случајот со ученици Македонци и ученици Албанци) или по друга основа (каков што е најчесто случајот со ученици Роми). Секогаш кога не е можно да се реализираат заеднички наставни активности (пред сè заради различниот наставен јазик), треба да се организираат заеднички воннаставни активности. Со оглед на тоа што воннаставните активности се главно насочени кон личниот и социјалниот развој на учениците¹, многу е важно постојано да се има предвид дека не е толку важно што ќе прават учениците од различните етнички/јазични групи, туку да прават нешто заедно што е од нивен заеднички интерес (и се разбира, да не е спротивно на интересите и потребите на училиштето). За реализација на заедничките активности важен е **продуктот** што е определен со заедничката цел, исто онолку колку што е важна и непосредната интеракција во **процесот** на доаѓање до продуктот. Во пракса, тоа значи дека активностите што се реализираат паралелно, во етнички/јазични групи што го поминуваат процесот разделени, а се среќаваат само за да го презентираат продуктот, не може да се сметаат за активности што придонесуваат за целите на меѓуетничкото интегрирано образование.

Каква мултикултурна активност придонесува за меѓуетничка интеграција?

Во приредбата може да се внесат мултикултурни точки на тој начин што хорот од учениците што учат на албански ќе настапи пеејќи албанска песна, а хорот составен од учениците што учат на македонски ќе настапи со македонска песна. Со оглед на тоа што подготовката на приредбата се одвивала паралелно за двата хора, нивниот настап не придонесува за меѓуетничка интеграција. За да придонесува, двата хора не само што треба да настапат заеднички како еден хор што ќе ги изведува и двете песни, туку треба сите ученици (од двата наставни јазика) заедно да се подготвуваат за изведба на двете песни.

Активностите на хорот се сметаат за интегративни и тогаш кога во него учествуваат ученици од двата наставни јазика и заеднички настапуваат со песна на друг јазик (која може да нема никаква врска со нивните култури), под услов цело време заедно да се подготвувале за изведбата.

¹ Според *Индикатори за квалитетот на работата на училиштата*, Министерство за образование и наука на РМ, 2011 год., стр. 15.

Со која цел се организираат заедничките активности?

Училишните и вонучилишните активности, во кои заеднички учествуваат ученици што припаѓаат на различни етнички групи, се многу важни за подобрување на меѓуетничките односи што се обременети со стереотипи и предрасуди. Преку заедничките активности во етнички мешани групи, учениците учат да комуницираат едни со други и на тој начин да се запознаваат со меѓусебните сличности и разлики, како на индивидуално, така и на групно ниво. Заедничките активности во етнички мешаните групи го обезбедуваат и неопходниот контакт со *другите*, кој ја овозможува интеракцијата и, под одредени услови, може да придонесе за намалување на негативните предрасуди кон *другите*².

Соодветниот контакт меѓу припадниците на различните етнички групи се смета за еден од најефикасните начини за борба против предрасудите. Доколку на припадниците на едната група им се овозможи да комуницираат со *другите* (припадниците на другата група), ќе се создаде можност да ги разберат и да ги почитуваат нивните гледишта и да ги осознаат и да ги почитуваат разликите во потребите и во начинот на живеење. На тој начин би се намалиле и проблемите што постојат меѓу припадниците на овие групи и би се подобрила интеракцијата меѓу нив.

За да биде интергрупниот контакт соодветен (да води кон намалување на предрасудите за *другите* и кон зголемување на интеракцијата со *другите*), треба да бидат задоволени следните услови:

- да се базира на **соработка**;
- да обезбедува **рамноправен статус**;
- да води кон **интерперсонални релации** и
- да постои **социјална и институционална поддршка**.

СОРАБОТКА. Кога припадниците на различните групи имаат заедничка посакувана цел чие остварување зависи од нивната меѓусебна соработка, голема е веројатноста дека нивните меѓусебни односи ќе се подобрат. Тоа значи дека е многу важно заедничките активности со етнички мешаните групи ученици да бидат насочени кон постигнување конкретни цели (опипливи продукти) што можат да се реализираат само доколку во нивната реализација учествуваат учениците од различните етнички групи. На пример, такви се: заеднички подготвени драматизации, заеднички уреден училиштен весник, изложба на заеднички изработки, заеднички спроведена анкета, итн.

Ефектите од интеракцијата ќе бидат поголеми доколку учениците од различните етнички групи соработуваат на спроведување на интересни, забавни и привлечни задачи што ќе бидат успешно реализирани и ќе им донесат некакво признание (ќе бидат покажани на други или ќе им донесат некакви бенефиции или барем некоја ситна корист). Треба да се внимава интергрупните задачи да бидат структурирани така што ќе продуцираат позитивна интеракција меѓу учесниците што се припадници на различните етнички групи, што се обезбедува преку работа во кооперативна атмосфера која оневозможува ривалство меѓу учениците што припаѓаат на различни етнички групи. Доколку некои активности не можат да го избегнат тоа, тогаш натпреварот треба да се насочи меѓу мали мешани групи (во рамки на целата мешана група) или тимови (на пример, спортски) што се со етнички мешан состав. Освен меѓуучилишните спортски натпревари во кои учествуваат етнички мешани тимови ученици, друг пример за „дозволен“ натпревар се квизовите и игрините активности во коишто се натпреваруваат етнички мешани тимови.

РАМНОПРАВЕН СТАТУС. За да биде ефикасен интергрупниот контакт, треба да се избегнуваат ситуации во кои припадниците на едната група ќе бидат доживевани, било од себеси или од другите, како помалку вредни од припадниците на другата група. Притоа треба да се земе предвид

² Тука прикажаните научни сознанија во врска со влијанието на контактот врз намалувањето на предрасудите произлегуваат од контакт-хипотезата на познатиот социјален психолог Олпорт [Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.], а се потврдени во многу истражувања направени во последните педесетина години од голем број автори во повеќе земји во светот.

потребата од обезбедување на два вида на рамноправен статус: едниот се однесува на надворешните фактори, каков што е социоекономскиот статус на учесниците кои стапуваат во интеракција, а другиот – на внатрешниот статус што произлегува од третманот на учесниците во текот на интеракцијата. Тоа значи дека во идеален случај, етнички мешаните групи во заедничките активности треба да бидат балансирани во поглед на социоекономскиот статус на нивните учесници: или сите учесници да бидат со скоро подеднаков социоекономски статус или во рамки на секоја група да бидат со подеднакви варијации во поглед на овој статус. Освен тоа, заедничките активности треба да се одвиваат во услови коишто обезбедуваат еднаков третман на сите учесници во активноста што се манифестира преку балансиран состав на мешаната група (скоро подеднаков број ученици од различните етникуми/јазичи и од двата пола) и преку подеднаква застапеност на различните наставни јазичи во усната и пишаната комуникација, во сите материјали што се користат или продуцираат, како и со подеднаков третман на сите ученици од страна на наставниците што ја водат активноста независно од нивната етничка припадност.

Во нашите училишта, особено кога се работи за заеднички активности во етнички мешани групи кои вклучуваат ученици Роми, не е секогаш лесно да се обезбеди рамноправен социоекономски статус. Кога тоа не е можно, се препорачува да се внимава улогите што им се доделуваат во групите да се на исто статусно рамниште. Така на пример, и учениците Роми (а не само не-Ромите) да ја презентираат работата во нивната мала група или да бидат одговорни за реализација на нешто, внимавајќи притоа барањата кон сите да бидат доволно едноставни за да може секој да ги оствари.

ИНТЕРПЕРСОНАЛНИ РЕЛАЦИИ. За да биде ефикасен, интергрупниот контакт меѓу учениците не смее да биде површен, туку треба да им даде можност тие да се запознаат на индивидуално (лично) ниво. За таа цел, неопходно е заедничките активности да обезбедат доволно чести, доволно долги и доволно блиски контакти меѓу учениците за да може да прераснат во меѓусебни односи што имаат повеќе од формално значење. Така на пример, заедничките активности во кои учествува една иста етнички мешана група ученици, што се случуваат најмалку еднаш неделно (*доволно често*), во текот на цела учебна година (*доволно долго*), им овозможува на учесниците да се запознаат на индивидуално ниво и да се дружат и надвор од таа организирана активност.

Контактот треба да се одвива во услови што креираат можности интеракцијата меѓу учениците од интергрупна да прерасне во интерперсонална. Со други зборови, наместо при интеракцијата учениците да се доживуваат како припадници на етнички групи, да се третираат еден со друг како поединци, независно од етничката група на која ѝ припаѓаат. Така на пример, Блерим и Иван додека прават нешто заеднички, да комуницираат меѓусебно само како Блерим и Иван, при што воопшто да не им е важно што едниот е Албанец, а другиот Македонец.

СОЦИЈАЛНА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОДДРШКА. Ефектите од контактот на меѓуетничките односи се засилуваат во услови кога авторитетите во општеството ја поддржуваат интеракцијата меѓу припадниците на различните етнички групи. Во поширокиот општествен контекст, во улога на влијателни авторитети може да се јават политичарите и медиумите. Доколку се отворени поддржувачи коишто ја практикуваат меѓуетничката соработка, од нив може да се очекува да повлијаат врз меѓуетничкиот контакт на сите нивоа на општественото живеење.

Во училиштен контекст, во улога на влијателни авторитети може да се јават раководните структури, стручните служби, наставниците и родителите, но само под услов припадниците на различните етнички заедници што ги сочинуваат овие структури, подеднакво да се залагаат за остварување на меѓуетничкиот контакт помеѓу учениците. Притоа, како најодговорни за креирање клима на поддршка се сметаат раководниот кадар и наставниците од коишто се очекува отворено да се залагаат за политика на прифаќање и почитување на разликите што ќе биде јасно застапено во сите документи на училиштето.

Што се смета за заедничка активност со етнички/јазично мешана група ученици?

Табела 1. Критериуми за заеднички активности со етнички/јазично мешани групи ученици

Критериум	Опис на критериумот
<ul style="list-style-type: none"> етнички/јазично мешани групи учесници 	Во активноста учествуваат ученици од најмалку два различни наставни јазици или од најмалку две етнички заедници. Активноста ја реализираат наставници од наставните јазици на коишто учат учениците што се учесници во активноста.
<ul style="list-style-type: none"> балансираны групи учесници според етничката припадност, полот и возраста 	Учесниците во активноста се балансирани групи според етничката припадност, полот и возраста: (а) групите се скоро изедначени по бројот на ученици од различна етничка припадност; (б) има подеднаков број ученици од двата пола во рамки на секоја етничка група и (в) групите се формираат од ученици на иста или приближно иста возраст.
<ul style="list-style-type: none"> интеракција меѓу учесниците од различните етнички/јазични групи 	Во текот на реализацијата на активноста учениците од едниот наставен јазик/едната етничка група контактираат со учениците од другиот наставен јазик/другата етничка група. Најпосакуван е непосредниот контакт, со физичко присуство во иста просторија или на исто место, што само делумно може да биде заменет со електронска аудиокомуникација/видеокомуникација.
<ul style="list-style-type: none"> користење на сите застапени наставни јазици 	Во текот на реализацијата на активноста рамноправно се застапени сите наставни јазици на кои учат учениците што учествуваат во активноста.
<ul style="list-style-type: none"> рамноправен третман на учесниците од сите етнички/јазични групи 	Наставниците што ја реализираат активноста подеднакво ги третираат учениците од различните наставни јазици/етнички заедници. Притоа, секој наставник се доживува, од страна на учениците од другата етничка/јазична група, како непристрасен во работата со нив во официјалниот и неофицијалниот дел од активностa (со вниманието што им го посветува и со поддршката што им ја дава).
<ul style="list-style-type: none"> персонализирани контакти меѓу учесниците 	Активноста се реализира така што води кон колку што е можно повеќе персонализирани контакти, што се постигнува доколку се обезбедат контакти меѓу учениците од различните етнички/јазични групи што се доволно чести и доволно долги за да прераснат во меѓусебни односи на лично ниво.
<ul style="list-style-type: none"> постигнување конкретни цели со учество на сите застапени етнички заедници 	Активноста води кон постигнување конкретни цели во вид на опипливи/видливи продукти. До нив се доаѓа исклучиво преку заедничко учество на сите застапени етнички/јазични заедници.
<ul style="list-style-type: none"> реализација во кооперативна атмосфера 	Активноста се реализира во кооперативна атмосфера којашто ги поттикнува учениците од различните етнички/јазични заедници на меѓусебна соработка и односи на меѓузависност. Компетитивноста е дозволена само меѓу етнички мешани групи што веќе имаат формирано заеднички групен идентитет, независно од етничката/јазичната припадност на нивните учесници.
<ul style="list-style-type: none"> поддршка од општината и родителите 	Освен од раководството на училиштето, стручната служба и наставниците, активноста е отворено поддржана и од страна на родителите и општината.

Во претходното поглавје, освен потребата од реализација на заедничките активности со етнички/јазично мешани групи ученици, се прикажани и стратегиите за нивна реализација на начин што ги прави максимално ефикасни. Токму од образложенијата на прикажаните стратегии произлегуваат и критериумите што треба да бидат задоволени за да може дадена наставна или воннаставна активност да се смета за заедничка активност на учениците што придонесува за меѓуетничка интеграција. Таквите критериуми се дадени во Табелата 1 на претходната страница. На табелата со критериумите може да се гледа како на чек-листа што може да се користи за проверка дали и колку од наведените критериуми се испочитувани при планирањето и реализацијата на секоја заедничка активност со етнички/јазично мешана група ученици, без оглед на тоа дали е наставна или воннаставна.

Во почетокот на реализацијата на активностите може да се случи некои заеднички активности да не ги задоволуваат сите критериуми наведени во Табелата 1. Тоа е оправдано само доколку активностите се сметаат како воведни, односно како подготвителни за следната фаза во која ќе бидат испочитувани сите наведени критериуми. Ваквата подготовка може да биде неопходна во училиштата што имаат малку искуства со заеднички активности од овој вид, па искуството ќе го стекнуваат во текот на самата реализација.

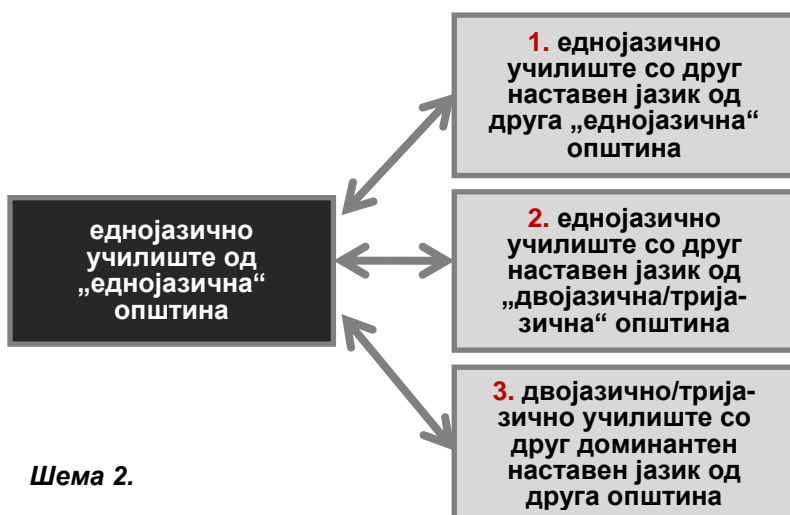
Како се спроведуваат заеднички активности во еднојазичните училишта?

За да може да се реализираат заеднички активности со мешани групи ученици од различни наставни јазици, едно еднојазично училиште треба да формира партнерски однос со друго еднојазично училиште со настава на друг јазик. Начинот на формирање на партнерски училишта е прикажан во двете шеми што следат и коишто посебно го прикажуваат случајот на еднојазични училишта од „еднојазична“ и од „двојазична/тријазична“ општина. Во овој прирачник, за да се поедностави објаснувањето на формирање партнерски односи, под „еднојазична“ се подразбира општина во која сите основни училишта или сите средни училишта се со настава на еден ист јазик. Следствено на тоа, како „двојазични/тријазични“ се третираат оние општини во кои има основни училишта или средни училишта со настава на различни јазици. Притоа, една општина може да биде „двојазична/тријазична“ во однос на застапеноста на различни наставни јазици во основните училишта, а да биде „еднојазична“ кога се работи за застапеност на наставните јазици во средните училишта.

Шемата 1 (на левата страна) ги прикажува потенцијалните училишта со кои може да стапи во партнерски однос едно еднојазично училиште што се наоѓа во „двојазична/тријазична“ општина, при што понудените опции се наредени по приоритет. Така, секое еднојазично училиште од „повеќејазична“ општина прво бара партнер меѓу еднојазичните училишта со друг наставен јазик од истата општина, доколку во општината има такво училиште/а на располагање. Доколку не може

да го оствари тоа, тогаш оди на следната опција – бара „двојазично/тријазично“ училиште со друг доминантен наставен јазик, при што за доминантен се смета јазикот на којшто учат поголемиот дел од учениците во училиштето. Доколку и таа опција е неосстварлива, бара партнер меѓу еднојазичните училишта со друг наставен јазик од други општини.

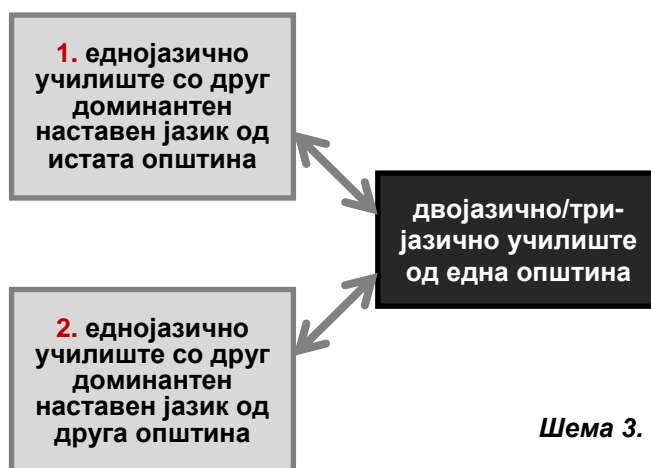
Шема 2.

На Шемата 2 се прикажани потенцијалните партнерски училишта за еднојазичните училишта од „еднојазичните“ општини, повторно наредени според приоритети. Со оглед на тоа што во „еднојазичните“ општини сите училишта се со настава на ист јазик, овие училишта може да формираат партнерски односи само со училишта од друга општина. Според приоритетите, секое еднојазично училиште од „еднојазична“ општина прво бара партнер меѓу еднојазичните училишта со друг наставен јазик, при што предност имаат оние од

„еднојазичните“ општини, па доколку тоа не е остварливо, тогаш во игра влегуваат оние од „двојазичните/тријазичните“ општини. На крајот, доколку се ицрпени двете претходно наведени опции, еднојазичното училиште од „еднојазична“ општина бара партнер меѓу двојазичните/тријазичните училишта со друг доминантен наставен јазик.

Во принцип, на повеќето двојазични/тријазични училишта партнерските односи со друго училиште не им се неопходни за да спроведуваат заеднички активности. Сепак, овие училишта треба да им бидат поддршка на еднојазичните училишта секогаш кога тие немаат друг избор, како што е прикажано на Шемата 3 на десната страна.

Од друга страна, партнерските односи може да бидат многу корисни за двојазичните/тријазични училишта со голем дисбаланс меѓу наставните јазици. Неизедначениот број ученици (и наставници) во различните наставни јазици во овие училишта им ги смалува можностите за реали-

Шема 3.

зирање на повеќе подолготрајни заеднички активности со целосно почитување на критериумите што обезбедуваат успешно постигнување на ефектите. Од таа причина, партнерските односи со еднојазично училиште со настава на недоминантниот јазик може да го обезбеди потребниот баланс и да овозможи порамноправни односи меѓу учениците и наставниците од различните наставни јазици.

Како се прави подготовката за реализација на заедничките активности со учениците?

Меѓу поважните фактори од кои зависи успехот на заедничките активности е **изборот на учениците**. Учениците може да учествуваат во заедничките активности само на доброволна основа, затоа што принудата може да донесе повеќе штета отколку корист. Со оглед на тоа што во образовната пракса за учениците од поголемите етнички заедници е вообичаено да се поделени според јазикот на наставата, може да се очекува, особено при воведувањето на заедничките активности, одзивот меѓу учениците да биде мал. Тоа не значи дека училиштето треба да се откаже

од реализација на заедничките активности, туку треба само да вложи дополнителен напор за да ги привлече учениците за учество во ваквите активности. Притоа, може да биде сосема доволно наставниците да ги поттикнат учениците што се перципирани како лидери меѓу соучениците да се пријават за учество, кои потоа ќе ја „отворат вратата“ и за другите ученици од училиштето.

Табела 2. Акционен план за заедничка активност „Истражувачки проект“ за партнерски училишта

конкретен чекор	очекуван резултат (продукт)	(пред)услови	реализатори	термин (од/до)
избор на наставници	избран по еден наставник од секое училиште (од различни наставни јазици)	<ul style="list-style-type: none"> • средба со потенцијалните наставници • пишани насоки за заеднички активности 	тимовите за училишна интеграција	1–5 ноември
доделување просторија и опрема	по една просторија по училиште со по 3 компјутери	<ul style="list-style-type: none"> • непречена интернет-врска и видеоврска/аудиоврска (скајп) 	тимовите со избраните наставници	10–20 ноември
избор на ученици	по 12 ученици од секој наставен јазик	<ul style="list-style-type: none"> • критериуми за избор • повик за учество • пријави од ученици со препораки од наставници 	избраните наставници	10–20 ноември
воспоставување контакт	меѓусебно запознавање	<ul style="list-style-type: none"> • непречена видеоврска/аудиоврска 	избраните наставници	1–10 декември
избор на тема на проектот	заеднички договорена тема (од самите ученици)	<ul style="list-style-type: none"> • посебни листи со потенцијални теми • видеоврска/аудиоврска 	избраните наставници и ученици	10–20 декември
планирање на реализацијата	усогласен план за работа со дефинирани задачи, рокови и средби	<ul style="list-style-type: none"> • одделни акциони табели за посебните задачи • видеоврска/аудиоврска 	избраните наставници и ученици	1 февруари – 30 април
реализација на проектот	остварени најмалку 6 одделни средби (во рамки на секое училиште) и 6 „заеднички средби“ (со сите ученици)	<ul style="list-style-type: none"> • соодветни простории со компјутери со интернет • видеоврска/аудиоврска 	избраните наставници и ученици	1–15 мај
презентација на завршениот проект	организиран по еден настан во секое училиште за презентација на проектот пред управата, колегите, соучениците и родителите	<ul style="list-style-type: none"> • постер и други материјали што го прикажуваат процесот и продуктот • покани за настанот • просторија и опрема 	избраните наставници и ученици	1–5 ноември

При подготовката на заедничките активности, наставниците и другите одговорни лица во училиштето треба да преземат и други мерки за да обезбедат нивна успешна реализација и да ги

превенираат проблемите што можат да добијат меѓуетничка димензија. Тоа значи дека во училиштето треба да има **однапред усвоени правила** на однесување на учениците и наставниците кога се работи во етнички/јазично мешани групи што се донесени по демократски пат, со аргументирање и консензус на сите вклучени страни. Истовремено, и учениците и наставниците треба да бидат запознати со претходно дефинираните последици од различни видови однесувања кои претставуваат непочитување на правилата. Превентивните мерки вклучуваат и обезбедување согласност од страна на учениците за учество во конкретна заедничка активност, откако ќе бидат запознати со програмата на активноста и со начинот на нејзино реализирање.

Ефикасното планирање на заедничките активности со етнички/јазично мешани групи ученици е дополнителен предуслов за нивно успешно реализирање. Во планирањето треба да бидат **вклучени и учениците** од сите застапени наставни јазици за да се засили не само нивното учество во животот на училиштето туку и да се постигнат подобри ефекти од реализацијата на заедничките активности.

Табела 3. Акционен план за заедничка активност „Истражувачки проект“ за двојазични/тријазични училишта

конкретен чекор	очекуван резултат (продукт)	(пред)услови	реализатори	термин (од/до)
избор на наставници	избран по еден наставник од секој наставен јазик	<ul style="list-style-type: none"> • средба со потенцијалните наставници • пишани насоки за заеднички активности 	тимот за училишна интеграција	1–5 ноември
доделување просторија и опрема	една просторија со 6–8 компјутери	<ul style="list-style-type: none"> • непречена интернет-врска 	тимот со избраните наставници	10–20 ноември
избор на ученици	по 8–12 ученици од секој наставен јазик (двојазични/тријазични групи)	<ul style="list-style-type: none"> • критериуми за избор • повик за учество • пријави од ученици со препораки од наставници 	избраните наставници	10–20 ноември
избор на тема на проектот	заеднички договорена тема (од самите ученици)	<ul style="list-style-type: none"> • заедничка средба • претходно подготвена листа со најмалку 6 потенцијални теми 	избраните наставници и ученици	1–10 декември
планирање на реализацијата	усогласен план за работа со дефинирани задачи, рокови и средби	<ul style="list-style-type: none"> • заедничка средба • акциони табели за посебните задачи 	избраните наставници и ученици	10–20 декември
реализација на проектот	остварени најмалку 6 средби во помали мешани групи и 6 „заеднички“ средби со целата група	<ul style="list-style-type: none"> • просторија со компјутери со непречен интернет 	избраните наставници и ученици	1 февруари – 30 април
презентација на завршениот проект	организиран настан во училиштето за презентација на проектот пред управата, колегите, соучениците и родителите	<ul style="list-style-type: none"> • постер и други материјали што го прикажуваат процесот и продуктот • покани за настанот • просторија и опрема 	избраните наставници и ученици	1–15 мај

Со планирањето на заедничките активности се започнува на поглобално ниво што го вклучува изборот на наставниците – реализатори и изборот на учениците. За секоја заедничка активност се пополнува посебна **акциона табела**, по модел на примерите дадени во табелите 2 и 3. Доколку се следи моделот во дадените примери, акциониот план би требало да вклучи неколку елементи:

- **конкретни чекори** – што треба да се преземе за да се реализира заедничката активност што се планира;
- **очекуван резултат (продукт)** – секој наведен чекор завршува со некаков резултат или продукт кој е опиплив или видлив и лесно може да се провери дали е реализиран;
- **(пред)услови** – што треба претходно да се реализира за да може да се спроведе наведениот чекор и да се дојде до очекуваниот резултат;
- **реализатори** – лицата од кои се очекува да го реализираат конкретниот чекор и
- **термин** – временската рамка во која се очекува да биде реализиран конкретниот чекор.

3. Насоки за двојазичните/тријазичните училишта

3.1. Спроведување краткотрајни заеднички активности

ЕКСКУРЗИИ, ИЗЛЕТИ И ПОСЕТИ

Сите групни екскурзии, излети и посети на училиштето во кои учествуваат повеќе од една паралелка, треба да бидат заеднички – во нив да учествуваат учениците од сите наставни јазици кои ќе ги посетуваат истите места, во исто време.

Поставување правила на однесување

Правилата на однесување го регулираат начинот на комуникација меѓу учениците, укажуваат кое однесување е дозволено, а кое не, и го наведуваат начинот на санкционирање на недозволеното однесување. Правилата се усвојуваат низ демократска процедура и со консензус на сите што учествуваат во нивното донесување. Во тој процес се очекува:

- наставниците од двата/трите јазици да договорат и да усвојат заеднички правила на однесување;
- родителите да учествуваат во усвојувањето на правилата и да дадат писмена согласност за усвоените правила и
- учениците да се запознаат со правилата пред поаѓање (средношколците да се потпишат дека ги прифаќаат).

Избор на местото/местата³

Наставниците од двата/трите наставни јазици соработуваат во подготовката на активнос­та. Од нив се очекува заеднички да се договорат каде ќе се изведе екскурзијата и притоа да изберат места што се од заеднички интерес за учениците од сите наставни јазици и/или по поеднаков број места важни за учениците од секој наставен јазик. Во договарањето треба да учествуваат родителите (преку Советот на родители и со мешан етнички состав), а при одлучувањето треба да се земат предвид предлозите од учениците дадени од страна на заедничките ученички тела во училиштето, со почитување на мултикултурниот карактер на регионот/ земјата.

Подготовка

Од наставниците од двата/трите наставни јазици се очекува да работат тимски со цел:

- да обезбедат превод на официјалните објаснувања на посетените места, прашањата и одговорите;
- доколку бараат од учениците да презентираат пред, за време на посетата или по неа, подготовката да ја прават и за другата етничка заедница/другите етнички заедници, а не само за сопствената и
- да даваат заедничко резиме за посетата и да посочуваат каде можат да се најдат дополнителни материјали на двата/трите јазици.

Организација на патувањето и престојот

„Екскурзиите за сите ученици од исто одделение во училиштето се организираат и се изведуваат истовремено, со иста содржина и активности“.

(Од Правилникот за начинот на изведување на ученичките екскурзии и другите слободни активности на учениците од основните училишта, чл. 12.)

„Во планирањето на екскурзиите треба да им се даде поголемо значење и улога на родителите на учениците и да се води грижа сите деца да бидат вклучени во нив, без оглед на нивниот социјален статус“.

(Од Концепцијата за деветгодишно основно воспитување и образование, 2007, стр. 112.)

³ Од ноември 2010 на сила е посебниот Правилник за начинот на изведување на ученичките екскурзии и другите слободни активности на учениците од основните училишта.

Одговорните наставници од двата/трите наставни јазици соработуваат во подготовка на активност. Од нив, како тим, се очекува:

- да се договараат и да усвојат заеднички правила на однесување и
- во автобусот да пуштаат или музика од странски изведувачи или наизменично по една песна на сите наставни јазици што се застапени во училиштето.

Од учениците се очекува:

- секогаш кога е можно да се возат во ист автобус групирани според возраста (на пример, едно второ одделение на македонски и едно на турски/албански наставен јазик) и
- да се сместат (при престој во хотел/одморалиште) во соби по одделенија/класови, а не во различни делови на хотелот или различни згради, одделени според јазикот на наставата.

Советот на родители со мешан етнички состав соработува во подготовката на активност. Од нив, како тим, се очекува:

- да учествува во усвојувањето на правилата на однесување и да бара од сите родители да дадат писмена согласност за усвоените правила;
- да бара од родители со различна етничка/јазична припадност да се пријават доброволно за учество во екскурзијата како помош на наставниците и
- да ја процени достапноста на екскурзијата за учениците од различните етнички групи и да бара начин за обезбедување услови сите деца, без оглед на нивниот економски статус, да учествуваат во екскурзијата, излетот или посетата.

Организација на исхраната

Од одговорните наставници од двата/трите наставни јазици се очекува однапред да обезбедат храната што се послужува да ги задоволува диететските преференции на учениците од различните култури и од ресторанот да бараат да се понуди или исто јадење за сите или да има избор од две јадења за сите (вклучително и вегетаријанско).

Вечерни дружења/забави

Од наставниците од двата/трите наставни јазици се очекува да работат тимски со цел да обезбедат музиката да ги задоволува преференциите на учениците од различните етнички/јазични групи. За да се избегне пуштање музика што самите ученици ја носат со себе, а која може да биде со навредлива или/и омаловажувачка содржина за некоја етничка група, може однапред членовите на ученичкото тело, назначено како одговорно за организација на екскурзии, излети и посети, заедно со двајца/тројца наставници од различните наставни јазици, да направат избор на музика и таа да ја пуштаат. При тоа може да се пушта музика од странски изведувачи и/или наизменично да се пушта музика на двата/ трите застапени наставни јазици.

Слободно време

Одговорните наставници од двата/трите наставни јазици соработуваат во подготовка на активност. Од нив, како тим, се очекува:

- да го структурираат слободното време и да нудат активности за ученици со мешан етнички состав во кои учествуваат и самите наставници;
- однапред да усвојат правило дека во заедничките простории на објектот може да се играат игри (друштвени, спортски, музички) само со ученици со мешан етнички состав;
- доколку екскурзијата/излетот/посетата се изведува во природа (на отворен простор), треба да организираат спортски/рекреативни активности со ученици кои формираат заеднички етнички мешани тимови што се натпреваруваат едни со други; таквите активности не мора да се од натпреварувачки карактер, туку може да се и игри на соработка (учениците од соодветното ученичко тело заедно со наставниците по физичко образование можат однапред да направат избор на такви активности и да ги понудат за време на екскурзијата);
- при евентуално организирање на маскенбал да внимаваат ниту една од маските да не биде омаловажувачка или навредлива за која било етничка група;

- да не препорачуваат ученици со мешан етнички состав да одат самостојно во дискотеки или кафулиња каде што има и други гости поради опасноста од дофрлања и провокации и
- да не дозволуваат посети од надворешни лица (роднини или пријатели на учениците/ наставниците) за да не ја нарушат динамиката на групата.

ГОСТУВАЊА ВО УЧИЛИШТЕТО

Добро е училиштето да поттикнува гостувања на лица од различна етничка припадност. Притоа се внимава на следното:

- во училиштето да се канат да гостуваат истакнати лица од заедницата со различна етничка припадност, но во балансиран број, особено кога се работи за припадници на различните јазични групи што се застапени во училиштето;
- во училиштето да се канат да гостуваат групи ученици и наставници од други училишта со различна етничка припадност;
- за секое обраќање на гостите пред група, училиштето да обезбеди превод на сите наставни јазици и
- публиката секогаш да ја сочинуваат ученици од сите наставни јазици што се застапени во училиштето, независно од етничката/јазичната припадност на гостите.

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, се канат да гостуваат и истакнати лица од ромската заедница и притоа се внимава во публиката, освен ученици што се Роми, да има и ученици што не се Роми.

ПРИРЕДБИ И ПРОСЛАВИ

Се очекува во сите приредби и прослави во училиштето да учествуваат учениците од сите застапени наставни јазици со јазични мешани точки, без оглед на тоа дали се организираат по некој заеднички повод или по повод некој празник/настан што е значаен за идентитетот на припадниците на одделна етничка/јазична заедница што е застапена во училиштето.

Подготовка

Одговорните наставници од двата/трите наставни јазици соработуваат во подготовката на активностата. Од нив, како тим, се очекува:

- при составувањето на програмата да внимаваат таа да го одразува мултикултурниот/мултијазичниот карактер на училиштето како во однос на содржините, така и во однос на учесниците;
- да изберат точки што не се долги затоа што приредбата треба да има вообичаено времетраење, а почитувањето на принципот на рамноправна застапеност на јазиците ја оддолжува;
- да обезбедат во сите точки заедно

„Нужно е училиштето да подготвува програми и да организира активности за одбележување на значајни прослави (празник на училиштето, државни празници, а особено по повод започнувањето на наставата и завршувањето на наставната година и др.). Овие активности задолжително се планираат за да можат учениците да ги презентираат резултатите пред родителите и другото население во локалната и пошироката средина. Низ овие активности училиштето ги покажува постигањата во наставата и во слободните ученички активности (хор, оркестар, драмски и литературни групи, ликовно творештво и сл.)“.

(Од Концепцијата за деветгодишно основно воспитание и образование, фев. 2007 год., стр. 113.)

да учествуваат ученици што посетуваат настава на различните наставни јазици и/или припаѓаат на различните етнички групи без оглед дали содржината/јазикот се однесува само на едната етничка група (на пример, хорот, којшто треба да биде составен од ученици со различна етничка припадност, наизменично пее една песна на едниот, па друга на другиот/третиот наставен јазик или играорната секција, којашто треба да биде составена од ученици со мешан состав, наизменично игра едно оро карактеристично за едната, па за другата етничка група);

- да обезбедат во оние точки коишто се со драматизација да бидат застапени сите јазици, при што кога еден ученик зборува на еден наставен јазик, оној што се надоврзува на другиот јазик прво резимира што било претходно кажано, па продолжува со нешто ново на тој јазик;

- да обезбедат во оние точки коишто се со рецитирање на повеќе јазици, наизменично да учествуваат ученици од различните наставни јазици, при што е посакувано секој ученик да се ангажира барем делумно да рецитира и на јазикот на кој не ја посетува наставата;
- да обезбедат во точките во коишто учениците презентираат лични творби секој да зборува на јазикот на којшто ја следи наставата, а преводот на текстот да се прикажува на видеобим во позадина, наместо да се преведува; доколку сè се преведува, постои опасност активноста да трае предолго, да стане здодевна и да стимулира внимателно слушање само кога се зборува на едниот јазик, а кога се зборува на другиот/третиот јазик да има меѓусебни разговори во публиката, џагор и невнимание;
- во активностите каде што има презентација на продукти, да обезбедат најмалку по два/три ученика – по еден од секој наставен јазик/етничка група да бидат задолжени да даваат информации и да одговараат на прашањата на посетителите;
- при прослави и одбележување на денови/настани значајни главно за едната етничка заедница (Ден на албанското знаме, Св. Кирил и Методиј, и слично) да обезбедат учество на ученици и присуство на гости од сите етнички заедници што се застапени во училиштето и притоа учениците кои учествуваат во мешани групи (хор, играорна секција...) настапуваат на јазикот на групата на која се однесува приредбата (балансираноста на јазиците се постигнува со тоа што на приредба карактеристична само за друга етничка/јазична група ќе се настапува на јазикот на таа група);
- групи ученици од другите јазични/етнички групи да учествуваат во приредбата со осврт на сличностите меѓу празникот на едната културна/етничка заедница и нивниот пандан во својата културна/етничка група и
- при подготвување на календар на прослави и приредби во училиштето, да внимаваат да има поводи кои се над, односно надвор од празниците на посебните етнички групи во училиштето, т.е. празници кои се со подеднаква значајност за сите ученици во училиштето и немаат етничка/културна/религиска конотација (како на пример, започнување/завршување на учебната година, Ден на детето, Ден на пролетта...).

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, при составување на програмата се внимава да има точки кои ќе се однесуваат и на ромската заедница во подеднаков обем и квалитет како и на другите етнички заедници. Во дел од точките може да биде застапен и ромскиот јазик, доколку го зборуваат учениците Роми од училиштето.

Гости

Кога се канат гости од заедницата за некоја приредба или прослава, наставниците треба да внимаат:

- тоа да бидат лица што се важни за различните етнички групи и однапред да предвидат каде ќе седат за да нема групирање по етничка/јазична основа и
- поканите што им ги праќаат да бидат подготвени двојазично/тријазично на еден лист или во иста електронска покана, без оглед на етничката припадност на поканетиот гостин.

Реализација

Одговорните наставници од двата/трите наставни јазици соработуваат во подготовка на активноста. Од нив, како тим, се очекува:

- сите најави на точките да се одвиваат на сите наставни јазици што се застапени во училиштето;
- точките на различните јазици да се изведуваат наизменично, а не поделени во еднојазични блокови;
- да има приближно еднаков број точки на различните наставни јазици што се застапени во училиштето, односно еднаков број точки што се однесуваат на припадниците на различните култури што се присутни во училиштето;

Во основните училишта со многу ученици (и многу паралелки), се препорачува да се организираат издвоени приредби: посебна приредба за учениците од одделенската настава, а посебна за учениците од предметна настава. Така ќе може да се обезбеди учество на поголем број ученици во програмата без да се одрази на должината на приредбата.

- целиот текстуален и визуелен материјал и/или ознаките за настанот треба да бидат подготвени на сите застапени наставни јазици, со иста големина и облик на буквите при што треба да се внимава да се менува редоследот на јазиците;
- во приредбата/прославата да учествуваат што е можно поголем број ученици од сите етнички/јазични групи, според нивните афинитети и желби, при што треба да се избегнува во сите приредби/прослави да учествуваат истите ученици;
- да има точки/настани преку кои ќе се обезбеди видливост на мултикултурните активности што се реализираат во училиштето и
- доколку се доделуваат благодарници/дипломи/сертификати за учениците, тие да бидат напишани на сите застапени наставни јазици, со исклучок на името на ученикот, кое се пишува на јазикот и писмото на кое ученикот ја посетува настава.

МАТУРСКИ/ПОЛУМАТУРСКИ И ДРУГИ ЗАБАВИ

Матурските, односно полуматурските и другите забави организирани и/или поддржани од страна на училиштето треба да бидат заеднички – да се случуваат во исто време и на исто место за учениците од сите застапени наставни јазици.

Избор на местото

Од заедничките ученички тела се очекува да даваат предлози за места каде што може да се организира матурска/полуматурска забава и при тоа се внимава градот/локалот да бидат во етнички мешана средина во која не е необично или неприфатливо да се случуваат активности со лица со мешан етнички состав, односно да биде перципирано како место во кое комотно се чувствуваат учениците од двете/трите различни етнички групи. Нивните предлози се разгледуваат од страна на етнички/јазично мешаниот тим наставници, одговорни за спроведување на ваквите забави и сериозно се земаат предвид при одлучувањето каде да се одвива забавата.

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, при организацијата на матурските/ полуматурските забави треба посебно да се внимава градот/ локалот да биде средина во која комотно ќе се чувствуваат и учениците Роми. Претставниците од ромската заедница во ученичките тела и во Советот на родители треба да бидат консултирани и за менито во ресторанот и за музичкиот репертоар на забавата.

Подготовка

Одговорните наставници од сите застапени наставни јазици соработуваат во подготовка на активноста. Од нив, како тим, се очекува:

- заедно со заедничкото ученичко тело, назначено како одговорно за организација на ваквите забави, и со родителите од Советот на родители да ги договорат правилата на однесување на учениците за време на забавата и да ги подготват во пишана форма;
- да одржат родителски состаноци на кои ќе ги запознаат родителите со организацијата на матурската/полуматурската забава и да направат подготвителни разговори со учениците од сите паралелки за коишто е наменета забавата и
- однапред да обезбедат храната што се послужува да ги задоволува диететските преференции на учениците од различните култури и да бараат од ресторанот да се понуди или исто јадење за сите или да има избор од две јадења за сите (вклучително и вегетаријанско).

Учениците од заедничките ученички тела, назначени како одговорни за организација на ваквите забави, соработуваат во подготовката на активноста. Од нив се очекува:

- заедно со одговорните наставници и со родителите од Советот на родители да ги договорат правилата на однесување на учениците за време на забавата и да ги подготват во пишана форма, повеќејазично (на сите наставни јазици што се застапени во училиштето);
- да ги направат правилата во пишана форма достапни за сите ученици за кои е наменета забавата (истакнати на видно место и поделени во вид на формулар за писмена согласност);

- да побараат сите ученици – учесници на забавата да достават писмена согласност за правилата на однесување потпишана од нивните родители/старатели (полнолетните ученици самите се потпишуваат на писмената согласност);
- да ја изберат/одобрат музиката што ќе се пушта на забавата, при што музиката треба да биде или странска или да е комбинација од странска и домашна музика со подеднаква застапеност на песни карактеристични за различните етнички групи ученици во училиштето.

Советот на родители со мешан етнички состав соработува во подготовката на активността. Од нив, како тим, се очекува:

- да учествува во усвојувањето на правилата на однесување и
- да бара од сите родители да дадат писмена согласност за усвоените правила.

Реализација:

- во текот на забавата присутните наставници од сите наставни јазици да седат заедно на иста маса или заедно (во етнички мешан состав) распоредени на повеќе маси;
- присутните наставници да им пристапуваат на сите ученици подеднакво, без оглед на кој јазик ја изведуваат наставата и доследно да се грижат за почитување на правилата од страна на сите ученици и
- наставниците од сите наставни јазици треба да бидат присутни во просториите во кои се одвива забавата до нејзиното завршување.

„Општественокорисната и хуманитарната работа на учениците најчесто се изведува во локалната средина. За оваа цел се изготвуваат програми за заштита и чување на природата и околината, работни акции на учениците, се организираат ученички групи и асоцијации со разновидни цели и содржини за работа што ја водат учениците“.

(Од Концепцијата за деветгодишно основно воспитание и образование, фев. 2007 год., стр. 111.)

ЕКОЛОШКИ АКЦИИ

Сите еколошки акции во коишто учествуваат ученици од училиштето треба да бидат заеднички – да се изведуваат со етнички/јазично мешана група/и ученици, координирани од страна на етнички/јазично мешан тим наставници.

Учениците и наставниците од двата/трите наставни јазици соработуваат во подготовката и реализацијата на сите еколошки акции во и надвор од училиштето. Од нив, како тим, се очекува следното:

- доколку акцијата се состои од повеќе различни активности, учениците да работат во мали групи со мешан етнички/јазичен состав;
- во акциите за чистење во училиштето секогаш да се обезбеди учество на учениците од сите наставни јазици кои заедно ќе ги чистат сите определени простории, независно дали им служат повеќе на учениците/наставниците од еден или од друг наставен јазик;
- сите пароли, плакати, транспаренти да се подготват на сите наставни јазици во училиштето, особено внимавајќи на рамноправната застапеност на јазиците;
- извештаите од активностите да се истакнат напишани на двата/трите наставни јазици.

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, во заедничките еколошки акции особено се внимава сите помошни и технички активности да бидат рамномерно застапени меѓу учениците, а не да се делегираат на децата Роми.

НАСТАНИ ВО ЗАЕДНИЦАТА

Учениците од училиштето треба да бидат поттикнувани да учествуваат во најразлични настани што се организираат во заедницата, какви што се, на пример: прослава на Денот на општината, учество во хуманитарни продажни изложби и хепенинзи, учество во дебати и трибини, учество во кампањи за подигнување на јавната свест за разни социјални проблеми и др. Секој таков ангажман на учениците треба да биде заеднички – да се реализира од група ученици – претставници на училиштето со мешан етнички/јазичен состав.

Одговорните наставници учествуваат во подготовката и реализацијата на настаните во заедницата. Од нив, како тим, се очекува:

- да ги разгледаат сите покани за вклучување на училиштето во настани на заедницата и врз база на извршена проценка во однос на тоа колку овозможуваат промовирање на мултикултурата, да ги информираат учениците и наставниците;
- да обезбедат во сите настани на заедницата, во кои е вклучено училиштето, заеднички да учествуваат ученици и наставници од сите наставни јазици што се застапени во училиштето, односно да оневозможат училиштето да биде вклучено во настани во заедницата во кои ќе биде застапувано или претставувано од страна на претставници од една етничка/јазична група;
- самостојно или во соработка со други училишта да поттикнуваат и да иницираат разни настани за заедницата преку кои на учениците и наставниците ќе им овозможат активно да партиципираат во заедницата, демонстрирајќи модел на заедничко мултикултурно/мултиетничко живеење;
- за сите настани на заедницата да истакнуваат соопштение на огласна табла на двата/трите наставни јазици и
- извештаите од активностите да се истакнуваат напишани на двата/трите наставни јазици.

Од учениците што членуваат во соодветното ученичко тело со претставници од сите застапени етнички/јазични групи може да се очекува:

- да учествуваат во подготовката на програмата за претставување на училиштето во настаните во заедницата со свои предлози и сугестии и
- да не прифаќаат да учествуваат во настани во заедницата што не го промовираат и не го презентираат училиштето како мултикултурна/мултиетничка средина.

3.2. Спроведување подолготрајни заеднички активности

„Програмата на училиштето опфаќа разни воннаставни активности на учениците за задоволување на индивидуалните интереси и развивање на способностите на учениците за заедничка работа која придонесува за зајакнување на меѓусебната доверба, дружењето во слободното време и слично на тоа“.

(Од Концепцијата за деветгодишно основно воспитание и образование, фев. 2007 год., стр. 109.)

МУЛТИКУЛТУРНИ РАБОТИЛНИЦИ

Мултикултурните работилници се серија од воннаставни активности што се изведуваат во вид на двојазични секции со ученици и наставници со мешан етнички/јазичен состав. Овие работилници ги водат по **двајца наставници од различен наставен јазик** и во нив, по сопствена желба, учествуваат **балансиран број ученици од различните етнички групи** (од различните наставни јазици) и од двата пола. Учениците во овие работилници се среќаваат **најмалку еднаш неделно** и работилниците траат **најмалку едно полугодие**.

Подготовка:

- во училиштето да се формираат четири пара (за основни училишта)/два пара (за средни училишта) наставници од различните наставни јазици;
- парот наставници од училиштето да посети обука за реализација на мултикултурни работилници⁴;
- секој од паровите треба да води по една **возрасна група** ученици и со нив во текот на едно полугодие да спроведува мултикултурни работилници;

⁴ Обуката на наставниците за реализирање мултикултурни работилници е од карактер на работилница и опфаќа учење од искуство проследено со дискусија за теориските основи (обезбедување еднаков третман, двојазичност, методи на работа и др.), како и практичен дел во кој наставниците подготвуваат и реализираат делови од мултикултурни работилници под супервизија на обучувачите.

- парот наставници да ја спроведе однапред подготвената програма според *Прирачниците за мултикултурни работилници*⁵;
- парот наставници темелно да се подготви за секоја работилница, а подготовката опфаќа подготовка на материјали и подготовка за двојазично водење на работилницата;
- наставниците да изберат ученици за учество во мултикултурните работилници според однапред поставени критериуми за бројот и полот на учениците од различните наставни години и одделенија;
- наставниците на родителските состаноци да ги информираат родителите за работилниците и да обезбедат писмена согласност за учество на нивните деца и
- преку писмено соопштение на сите наставни јазици (истакнато на видни места), наставниците – реализатори да ги информираат учесниците за времето и местото на одржување на мултикултурните работилници, кое е определено така што ќе им одговара на учениците од различните наставни јазици.

Реализација:

- наставниците – реализатори да ги реализираат активностите организирани во вид на работилници⁶, двојазично, преку методот на парафразирање и надополнување;
- наставниците – реализатори да ги реализираат работилниците по ред, без прескокнување, а со можност за додавање на нови работилници претходно одобрени од стручен тим и
- на крајот од реализацијата на работилниците, наставниците, заедно со учесниците, да подготват завршна манифестација чија цел е обезбедување видливост и промоција на заедничките продукти изработени на работилниците (при организирање на завршната манифестација се следат насоките за приредби и прослави).

СЛОБОДНИ УЧЕНИЧКИ АКТИВНОСТИ – СЕКЦИИ

Сите секции во училиштето треба да бидат заеднички – во нив да учествуваат учениците од сите наставни јазици, раководени од етнички/јазично мешан тим наставници.

Учениците од сите наставни години и од сите наставни јазици се очекува преку анкета да дадат предлози за видот на секциите што би сакале да ги имаат во училиштето, а потоа наставниците треба да формираат секции, почитувајќи ги приоритетите на учениците, се разбира зависно од расположивите стручни, материјални и просторни услови во училиштето. Секоја сек-

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, може да се реализираат и мултикултурни работилници со деца Роми и со деца што не се Роми и тоа на два начина:

1. кога учениците Роми и оние што не се Роми учат на ист наставен јазик, мултикултурните работилници ги водат двајца наставници од истиот наставен јазик и се изведуваат еднојазично и
2. кога учениците Роми и оние што не се Роми учат на различен наставен јазик, мултикултурните работилници ги водат двајца наставници од различните наставни јазици и се изведуваат двојазично.

„Со планирањето и реализацијата на слободните ученички активности треба да се воспоставува современ пристап што ќе овозможува активно учество на учениците во повеќето фази, почнувајќи од изборот..., па сè до залагањето на учениците за нивната примена во училиштето во средината и животот“.

(Од Концепцијата за деветгодишно основно воспитание и образование, фев. 2007 год., стр. 110.)

⁵ Мултикултурните работилници се подготвени од страна на Центарот за човекови права и разрешување конфликти во рамки на проектот „Училиште по мерка на детето“ што го финансираше УНИЦЕФ, а се реализираше во соработка со Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образованието. За потребите на оваа програма се подготвени посебни прирачници (еден за основните и еден за средните училишта) на македонски, албански и турски јазик, наменети за наставниците – реализатори на работилниците.

⁶ Структурата на мултикултурните работилници ја следи структурата на работилниците за Образование за животни вештини што се подготвени од страна на Центарот за човекови права и разрешување конфликти во рамки на проектот „Училиште по мерка на детето“ што го финансираше УНИЦЕФ, а се реализираше во соработка со Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образованието.

ција треба да ја раководат најмалку двајца наставници од различен наставен јазик, кои заеднички ја подготвуваат програмата за работа. Преку писмено соопштение на сите наставни јазици (истакнато на видни места), наставниците – реализатори ги информираат учесниците за времето и местото на одржување на секциите, кое е определено така што ќе им одговара на учениците од различните наставни јазици.

Следат насоки за неколку слободни ученички активности што можат да послужат како пример за сите други што училиштето вообичаено ги организира или има намера да ги организира.

Драмска секција

Наставниците од двата/трите наставни јазици што се застапени во училиштето соработуваат во подготовката на активноста. Од нив, како тим, се очекува:

- да бираат текстови и содржини кои промовираат мултикултура, толеранција и почитување (преку составот, содржините и однесувањето на учесниците во секцијата);
- при изборот на формата на претставата да имаат предвид дека таа може да се изведе: (а) без зборување (со пантомима, сенки, танц...); (б) со зборување на јазиците на кои се изведува наставата (на двата/трите наставни јазици – без доминација на одреден јазик/одредени јазици каде што секој „актер“ зборува на јазикот на кој ја следи наставата, а повремено двајца/тројца „актери“ во улога на најавувачи накосо го резимираат кажаното или (в) со зборување на странски јазик што го знаат сите ученици во училиштето;
- при распределувањето на улогите да внимаваат подеднаков број главни улоги да имаат учениците од различните етнички/јазични групи;
- на настапот да поканат гости и медиуми од сите етнички/јазични групи што се застапени во училиштето и во заедницата и
- во организацијата на настапот по можност да ги вклучат и учениците од ликовната секција со изработка на покани, програма, плакати и друг пропаганден материјал кој во целост треба да е подготвен или на сите наставни јазици или на странскиот јазик на кој се изведува претставата.

Хор

Наставниците од двата/трите наставни јазици соработуваат во подготовката и реализацијата на активноста. Од нив, како тим, се очекува:

- доколку во училиштето постојат посебни хорови на различните наставни јазици, да ги спојат во еден заеднички хор;
- доколку во училиштето има хор составен исклучиво или претежно од ученици од само еден наставен јазик, да го дополнат со балансиран број ученици и од другиот/те наставен/и јазик/ци;
- доколку по прв пат се формира хор, заеднички да учествуваат во селекцијата на учениците, според однапред поставени критериуми;
- на сите приредби и натпревари хорот да настапува заеднички;
- да вклучат по подеднаков број песни кои се карактеристични за секоја посебна етничка/јазична група, кои се со приближно еднакво времетраење и тежина на пеење;
- да вклучат песни кои се заеднички за учениците од сите етнички/јазични групи (на пример, народна песна што на иста мелодија се пее на различните наставни јазици, детска песна за прослава на роденден ...);
- да вклучат песни што немаат никакви посебни етнички/јазични обележја, туку се на странски јазик;
- при учење на песната задолжително да обезбедат нејзин превод на сите наставни јазици и да го објаснат нејзиното значење;
- сите песни (независно од јазикот) да ги пеат сите учесници во хорот;

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, при составување на репертоарот се внимава да има песни кои се карактеристични и за ромската заедница во подеднаква застапеност како и на другите етнички заедници и тие може да се пеат на ромски јазик.

- некои од „заедничките“ песни хорот да ги пее една строфа на еден, па една строфа на друг наставен јазик и така натаму;
- при подготовка на репертоарот по повод посебни празници карактеристични само за една етничка/јазична група, да вметнат барем по една песна и од другиот наставен јазик која по својата содржина треба да се однесува на панданот на празникот во другата/другите етничка/и група/и и
- да диригираат наизменично и, по можност, да ги диригираат песните што се на различен наставен јазик од оној на кој ја изведуваат наставата.

Фотографска секција

Наставниците од двата/трите наставни јазици соработуваат во подготовката и реализацијата на активноста. Од нив, како тим, се очекува:

- да бираат теми за фотографирање кои овозможуваат запознавање и почитување на сличностите и разликите на различните етнички/јазични заедници во училиштето;
- да ги организираат учениците во етнички/јазично мешани парови или тимови кои заедно треба да фотографираат одредени теми;
- да ги подготват учениците за тоа како да се однесуваат и како да реагираат во случај да не најдат на неодобрување на околината заради тоа што се со мешан етнички/јазичен состав;
- поканите и каталогот за изложбата, како и текстовите под сликите, да ги напишат на сите наставни јазици што се застапени во училиштето и
- за време на изложбата да организираат парови или групи ученици со мешан етнички/јазичен состав да стојат покрај заедничките дела и да им ги објаснуваат на посетителите на јазикот на кој им се обраќаат.

СПОРТСКИ ТИМОВИ

Сите спортски тимови во училиштето треба да бидат заеднички и во нив треба да учествуваат ученици од сите етнички/јазични заедници што се застапени во училиштето, како при одржувањето на тренинзите, така и на официјалните натпревари.

Училиштето може да формира два вида спортски тимови: едниот рекреативен (за сите заинтересирани ученици што сакаат да се занимаваат со спорт, без разлика на нивните способности и predispozicii) и еден натпреварувачки (за учениците со најдобри способности и постигања).

Подготовка

Секој спортски тим го тренираат најмалку двајца наставници од различните наставни јазици што соработуваат во подготовка на активноста. Доколку училиштето има можност за формирање екипи во повеќе спортови, тогаш може наставникот по физичка култура и спорт од еден наставен јазик да води екипа во еден спорт, а другиот во друг спорт. Во тој случај неопходно е да имаат помошник, односно наставник од другиот наставен јазик, кој може да биде наставник по кој било друг предмет, доколку има афинитети и вештини за дадениот спорт. Како помошници може да се ангажираат и родители што ги поседуваат соодветните спортски вештини, но притоа треба да се внимава да не се наруши етничкиот баланс на тренерската екипа.

Од нив се очекува:

- на огласна табла да постават повик за пријавување на ученици во спортскиот тим на двата/трите наставни јазици и да определат термини за тренинзи во време во кое може да присуствуваат учениците од двата/трите наставни јазици;
- заедно и истовремено да ја вршат селекцијата на учениците што ќе го сочинуваат првиот тим врз база на однапред дефинирани критериуми во однос на спортските вештини на учениците и притоа треба да настојуваат во првиот тим да има најмногу до две третини учесници од една етничка/јазична група и
- да организираат дополнителни тренинзи со заинтересираните ученици со пониско развиени спортски вештини за да ги изедначат со другите ученици, сè со цел да се надминат разликите во

почетните спортски вештини на учениците од различните етнички/јазични групи (кои најчесто произлегуваат од фактот што заради најразлични објективни или субјективни причини некои тренираат во спортски клубови, а други не).

Реализација

Тренерите на првите неколку тренинзи треба да реализираат разни игри на запознавање и соработка, а и понатаму секој тренинг добро е да го почнуваат со таква игра. Тие треба заедно да работат со сите ученици, а може и да ги поделат учениците на помали групи според техниката што треба да ја вежбаат, а не според етничката/јазичната припадност.

Тренерите, соработувајќи меѓусебно, треба да внимаваат и на следното:

- името на клубот, бојата на дресовите, натписите и амблемите на дресовите да се бираат со консензус од страна на целиот тим (тренерите и играчите заедно); на официјалните настапи на тимот, учениците настапуваат во дресови на кои името на клубот и другите натписи се напишани на сите наставни јазици што се застапени во училиштето и
- на натпреварите, навивачките групи се очекува да пеат песни на двата/трите наставни јазици и да носат навивачки паролите/транспаренти кои се исто така двојазични/тријазични; при изборот на навивачките песни треба да се внимава да немаат навредливи или на каков било начин непријатни содржини за која било етничка група, ниту пак да бидат етноцентрични.

МЕЃУУЧИЛИШНИ НАТПРЕВАРИ

На сите училишни натпревари на општинско, градско и државно ниво, училиштето треба да учествува со тим што го сочинуваат ученици од различните етнички/јазични групи под раководство на наставници од различните наставни јазици.

Сите соопштенија и огласи за пријавување за учество на натпревари треба да се истакнат на сите наставни јазици, а по направениот избор на ученици, целокупниот процес на подготовки за натпреварот треба да се реализира со учениците од двата/трите наставни јазици во атмосфера на соработка и помагање. Во текот на подготовките, одговорните наставници треба да ги подготват сите задачи и материјали што се даваат во пишана форма двојазично/тријазично.

ХУМАНИТАРНИ АКТИВНОСТИ ВО ЗАЕДНИЦАТА

Одговорните наставници може да одберат една или повеќе хуманитарни активности во заедницата (укажување помош на ученици во учењето или на социјално загрозувани и/или инвалидизирани лица, грижа за стари лица, дружење со деца од дом за

деца без родители, спроведување акции за собирање и дистрибуција на хуманитарна помош во соработка со Црвениот крст и Црвената полумесечина и други), кои ќе бараат да се спроведат со ученици со мешан состав.

Доколку училиштето во својата програма има однапред дефинирано каков тип на хуманитарни активности ќе преземе во текот на учебната година, одговорните наставници можат да направат анализа за да утврдат кои од нив се најсоодветни за реализација со ученици со мешан етнички/јазичен состав. Доколку, пак, училиштето нема предвидено таков вид активности, одговорните наставници може да предложат една или повеќе активности што би се реализирале во период од најмалку едно полугодие.

Следи пример на хуманитарна активност во заедницата, која може да послужи како идеја и/или модел за реализација на други.

Помош на стари лица

Одговорните наставници од различните наставни јазици, заедно со претставници на Советот на родители, треба да направат список на стари лица (роднини на учениците и/или други стари лица од непосредната околина) на кои им треба помош во извршувањето на секојдневните активности.

Учениците од различна етничка/јазична припадност, распоредени во парови или групи, треба да направат првични разговори со старите лица за да откријат каков тип на помош им е потребна и да ги стават на список (на пример, набавување намирници, читање дневни весници, комуникација преку интернет, играње карти, шах ...). Потоа, паровите/групите ученици бираат една или повеќе работи од списокот што би можеле да ги прават и ја реализираат активноста што ја избрале кај сите стари лица на кои им е потребна.

3.3. Спроведување заеднички наставни активности

ЧАСОВИ ПО СТРАНКИ ЈАЗИК

Секој час по странски јазик што се изучува во редовната настава одвреме-навреме може да се одржува со етнички мешана група ученици што следат настава на различни јазици. Притоа, од две паралелки со различен наставен јазик се создаваат две „мешани“ групи и едната ја води наставникот што им предава на учениците што следат настава на едниот наставен јазик, а другата, наставникот што им предава на учениците што следат настава на другиот наставен јазик.

Препорачливо е минимум двапати месечно да има заеднички час по странски јазик за да може заедничката активност да ги даде очекуваните ефекти.

Подготовка

Од одговорните наставници по странски јазик се очекува:

- да направат заедничко планирање на наставата минимум за цело полугодие и да внимаваат со исто темпо да ги реализираат предвидените содржини;
- да направат заедничко планирање на наставните часови кои би ги одржале заедно;
- да подготват активност за меѓусебно запознавање на учениците уште при првата заедничка средба;
- да имаат договорна средба пред секој заеднички час за да го усогласат водењето на часот;
- за секој час да подготват тријазичен речник на непознати или на нови зборови од странскиот јазик што се јавуваат при обработка на содржините на часот и
- да договорат заеднички термин за одржување на часовите во исто време за двете мешани групи.

Реализација

При реализација на заеднички час по странски јазик, треба да се следат следниве насоки:

- наставниците да зборуваат исклучиво на странскиот јазик, без користење на локалните јазици (изрази/зборови на локалните јазици се користат од учениците само при пополнување на листата на непознати зборови);
- секој наставник да им се обраќа и активно да ги слуша учениците од двете застапени јазични групи;
- секогаш кога се работи во мали групи, групите да ги сочинуваат ученици што следат настава на двата наставни јазици;
- во групната работа наставникот да ги поттикнува сите ученици меѓусебно да соработуваат, независно од нивната етничка припадност и
- секој наставник да ги пофалува сите ученици, независно од нивната етничка припадност (секое пофалување на ученик што следи настава на едниот јазик треба да биде проследено со пофалување и на ученик што следи настава на другиот наставен јазик).

ЧАСОВИ ПО ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ

Добро е најмалку двапати месечно да има заеднички час по физичко воспитание/образование кој би вклучил две паралелки од иста година што следат настава на различни наставни јазици. Заедничките часови би биле водени од наставниците што ја реализираат наставата по тој предмет во паралелките на двата застапени јазици. Притоа, заедничките часови би се организирале или во спортската сала или на спортските терени и би вклучувале главно практични активности кои не бараат посебно објаснување, затоа што учениците се претходно добро запознати (на или надвор од часовите) со тоа како треба да се одвиваат самите активности.

Подготовка

Од одговорните наставници се очекува:

- да направат заедничко планирање на наставата минимум за цело полугодие и да внимаваат со исто темпо да ги реализираат предвидените теми;
- да направат заедничко планирање на наставниот час кој би го одржале заедно;

- да подготват активност за меѓусебно запознавање на учениците уште при првата средба (наместо само да ги стават учениците во конкретна ситуација, очекувајќи спонтано да се запознаат);
- на секој заеднички час да претходи заедничка средба на наставниците за усогласување на заедничкото водење на часот и
- да договорат заеднички термин за одржување на заедничките часови.

Реализација

При реализација на заедничкиот час наставниците треба:

- да зборуваат на јазикот на кој ја водат наставата, но да внимаваат и двата јазика подеднакво да бидат застапени во водењето на активностите на часот;
- при поделба на учениците во тимови, во помали групи или во парови, секогаш да внимаваат групите да бидат со етнички мешан состав на ученици што следат настава на двата застапени јазика;
- да ги поттикнуваат сите ученици да им се обраќаат независно од нивната етничка припадност или наставниот јазик;
- да соработуваат и меѓусебно да се дополнуваат за време на водењето на активностите;
- да ги поттикнуваат сите ученици меѓусебно да соработуваат независно од нивната етничка припадност и наставниот јазик и
- да ги пофалуваат сите ученици независно од нивната етничка припадност, особено внимавајќи наставникот од едниот наставен јазик да ги пофалува главно учениците од другиот наставен јазик.

ЧАСОВИ ПО ЛИКОВНА УМЕТНОСТ

Дел од часовите по ликовна уметност може да се организираат заедно со ученици од две паралелки од иста година што следат настава на различни наставни јазици водени од наставниците што држат ликовно на различните наставни јазици. Се очекува најмалку еднаш месечно да има заеднички час по ликовно. Притоа, заедничките часови би се организирале околу изведување на практичната работа.

Подготовка

Од одговорните наставници по ликовно се очекува:

- да направат заедничко планирање на наставата минимум за цело полугодие и да внимаваат со исто темпо да ги реализираат предвидените содржини;
- да направат заедничко планирање на наставниот час кој би го одржале заедно;
- да подготват активност за меѓусебно запознавање на учениците уште при првата заедничка средба;
- на секој заеднички час да претходи заедничка средба на наставниците за усогласување на заедничкото водење на часот и
- да договорат заеднички термин за одржување на заедничките часови.

Реализација

При реализација на практичната работа по ликовно, наставниците треба:

- да ги поделат учениците во мешани парови или во мешани мали групи, составени од ученици што ја следат наставата на застапените јазици (при што малите групи треба да бидат балансираны по бројот на ученици што учат на различни наставни јазици);
- да зборуваат главно на јазикот на кој ја водат наставата, но да внимаваат и двата јазика подеднакво да бидат застапени во водењето на активностите на часот;
- да им се обраќаат и активно да ги слушаат учениците од различната јазична група и на разни начини да се трудат колку може повеќе да разберат од кажаното;
- да соработуваат и меѓусебно да се дополнуваат за време на водењето на активностите;
- во групната работа да ги поттикнуваат сите ученици меѓусебно да соработуваат независно од нивната етничка припадност и наставниот јазик и
- да ги пофалуваат сите ученици, независно од нивната етничка припадност, особено внимавајќи наставникот од едниот наставен јазик да ги пофалува главно учениците од другиот наставен јазик.

**НАСТАВА ВО ПРИРОДА
ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА**

За учениците од IV одделение што учат на различните застапени наставни јазици во училиштето се очекува наставата во природа да се организира во исто време и на исто место. Притоа, часовите по предметите за кои може да се реализираат практични или изведбени активности треба да се спроведуваат во етнички/јазично мешани групи: две паралелки од два (или три) различни наставни јазици се спојуваат и заеднички ги реализираат содржините за кои не треба премногу вербално изразување, туку бараат повеќе практична работа. Во текот на една учебна година се очекува наставата во природа да се организира еднаш со времетраење од три до седум дена.

Подготовка

Одговорните наставници со различни наставни јазици соработуваат во подготовката на наставата во природа. Од нив, како тим, се очекува:

- да подготват програма (да изберат тема/содржина, да дефинираат цели и да договорат план за работа со конкретни задачи);
- да обезбедат Училишните одбори од двете партнерски училишта да ја одобрат програмата врз основа на добиените мислења од Бирото за развој на образованието, Советот на родители и Советот на општината;
- да одржат родителски состаноци (во двете училишта) на кои ќе ги запознаат родителите со организацијата на наставата во природа и да обезбедат нивна дозвола (најмалку 70% од родителите на учениците во секое одделение) за одржување заедничка настава во природа и
- да направат двојазична листа на клучните поими на кои ќе можат да се повикуваат и да ги доведат во врска при реализација на заедничките активности во текот на наставата во природа.

Реализација

Учениците што учат на различни наставни јазици, во придружба на наставниците, заедно патуваат до местото/местата предвидени за реализирање на наставата во природа и заедно се враќаат по нејзиното завршување.

При самото реализирање на предвидените активности, наставниците треба да обрнат внимание на следниве работи:

- да зборуваат на јазикот на кој ја водат наставата, но да внимаваат и двата јазика подеднакво да бидат застапени во водењето на активностите;
- двата јазика да се користат наизменично и рамноправно (едниот јазик да не служи само за превод);
- да им се обраќаат и активно да ги слушаат учениците од различната јазична група и на разни начини да се трудат колку може повеќе да разберат од кажаното;
- да соработуваат и меѓусебно да се дополнуваат за време на водењето на активностите (на пример, некои од претходно подготвените основни поими во врска со темата и двајцата наставници да ги кажуваат и на двата јазика);
- по потреба, да формираат мали работни групи и тоа со ученици со мешан етнички и полов состав и во групната работа да ги поттикнуваат сите ученици меѓусебно да соработуваат, независно од нивната етничка припадност и
- да ги пофалуваат сите ученици, независно од нивната етничка припадност.

„Пред непосредната реализација, а најдоцна седум дена пред изведувањето на екскурзиите или други слободни активности, одделенскиот раководител организира состанок со учениците и нивните родители на кој ги информира и дава детални објаснувања за програмата што ќе се реализира“.

(Од Правилникот за начинот на изведување на училишните екскурзии и другите слободни активности на учениците од основните училишта, член 25.)

ПРОЕКТНИ АКТИВНОСТИ ВО ГИМНАЗИСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Проектните активности, предвидени и во наставниот план за средното гимназиско образование, може да се организираат и со мешани групи ученици што следат настава на различни јазици. Во таков случај, проектните активности се реализираат билингвално, водени од двајца наставници што предаваат на застапените наставни јазици.

Според наставниот план за гимназиско образование изготвен од Бирото за развој на образованието, проектните активности може да се организираат околу следниве области: култура на здраво живеење, мир и толеранција, урбана култура, граѓанска култура, спортски активности, активности од областа на музиката, ликовно-творечки активности, литературни клубови и драмски секции, претприемништво и сл.

При формирање група, наставниците од различните наставни јазици може да понудат одредена тема од дадена област и да објават оглас за пријавување на ученици за учество во проектни активности со таква тема, но може да спроведат и анкета меѓу учениците за да ги дознаат нивните преференции за можни теми околу кои би се организирале проектните активности. Друг приод би бил наставниците најпрво да формираат етнички и полово балансирана група на ученици за работа во одредена област, а потоа на првата средба заеднички да се дефинира темата на која би работеле.

Со оглед на тоа што проектните активности се организираат надвор од наставата, може да се реализираат и во саботите во вид на блок часови. Според наставниот план за гимназиско образование, проектните активности треба да се реализираат во обем од 36 часа во едно полугодие.

Подготовка

Од наставниците, кои заеднички ќе водат проектни активности, се очекува следното:

- заеднички да подготват програма со конкретни чекори за реализација на проектните активности со етнички мешан состав на ученици;
- да формираат етнички и полово балансирана група со вкупен број од 20 до 24 ученици;
- да утврдат термин (време и место) за реализација на проектните активности и да го истакнат на видно место;
- да обезбедат потребни материјали за реализација на проектните активности и
- на секој заеднички час да претходи заедничка средба за усогласување на заедничкото водење на часот.

Реализација

При реализација на часовите за проектни активности наставниците треба да ги почитуваат следните насоки:

- да зборуваат главно на оној наставен јазик на кој предаваат, но да овозможат на јазикот да се гледа како на средство за олеснување на меѓусебната комуникација;
- двата јазика да се користат наизменично и рамноправно (едниот јазик да не служи само за превод);
- рамноправно да ги третираат сите ученици (да им се обраќаат и на другите ученици, а не само на оние од „својот“ наставен јазик);
- според потребите на планираните активности, да ги организираат учениците во етнички/јазично мешани парови или тимови, кои заедно треба да извршат одредена задача;
- презентирањето на продуктите од проектните активности да се прави билингвално, со учество на ученици од различни наставни јазици и сите материјали да се подготвени билингвално;
- при презентирање на продуктите од заедничките часови, поканите и каталогот за изложбата, како и текстовите под сликите, да бидат напишани на сите наставни јазици што се застапени при реализацијата на активностите и
- доколку има изложба, да организираат парови или групи ученици со мешан етнички/јазичен состав да стојат покрај заедничките дела и да им ги објаснуваат на посетителите на јазикот на кој им се обраќаат.

СЛОБОДНИ ЧАСОВИ ВО СТРУЧНИТЕ УЧИЛИШТА

Слободните часови што се предвидени во наставниот план за средно стручно образование може да се организираат и со мешани групи, со ученици со различни наставни јазици. Во таков случај, слободните часови се реализираат билингвално, водени од двајца наставници коишто предаваат на различни наставни јазици.

Како што е дефинирано во *Водичот за изготвување на програми за слободни часови на училиштето во интегрираното образование*⁷, програмите за слободните часови ги изготвуваат самите наставници од училиштата и притоа можат да изберат еден од двата различни приоди:

Приод 1. Стручните содржини коишто се специфични и значајни за структурата/образовниот профил, се совладуваат на тој начин што се ставаат во мултиетнички/мултикултурен контекст.

Приод 2. Учениците се ставаат непосредно во ситуација да совладуваат мултиетнички/ мултикултурни содржини што промовираат двојазичност, почитување на разликите и меѓусебна соработка. Наставниците што ќе се одлучат за вториот приод за реализација на слободните часови може да изберат да ја спроведуваат веќе споменатата програма „Мултикултурни работилници за средни училишта“, којашто е достапна на македонски, на албански и на турски јазик.

Пример за интегрирани слободни часови

Како пример за првиот приод може да послужи програмата *Примена на орнаменти во народните носии во Република Македонија*, со која учениците од текстилно-кожарската струка треба да истражуваат за носиите од две етнички заедници. Преку истражувањето учениците треба да го определат видот на материјалот од кој се изработени, да ги воочат орнаментите, боите, украсите и другите детали што се користени при нивната изработка. Исто така, треба да дознаат каква е улогата и значењето на конкретната носија, во кој временски период е користена, за кој крај и за која етничка заедница е препознатлива. Како краен производ може да се направи една збирка од народни носии и да се организира модна ревија како начин на презентација.

Пример за вториот приод е програмата *Истражување на свадбени обичаи од два ентитета* која бара од учениците од етнички/јазично мешаната група да истражуваат за свадбените обичаи едни за други. Се анализира времетраењето на свадбата (подготовките пред свадбата, за време на свадбата и по свадбата), церемониите, гостите, музиката, обичаите, облеката, внесувањето на невестата во куќата и друго. Истражувањето се врши на терен преку разговори со различни генерации од различни региони и од различни социјални статуси. Добиените резултати од истражувачката работа може да бидат во вид на: драматизација, брошура, сиден весник, албум, постер и слично.

(Од *Водичот за изготвување на програми за слободни часови на училиштето во интегрираното образование*)

Подготовка

Од наставниците коишто заеднички ќе ги водат слободните часови се очекува:

- заеднички да ја подготват програмата за реализација на слободните часови со етнички мешан состав на ученици од две партнерски училишта со различни наставни јазици;
- да ја презентираат програмата на часот на класната заедница пред учениците и да овозможат пријавување на учениците според однапред договорени критериуми;
- да формираат етнички и полово балансирана група со вкупен број од 20 ученици;
- да утврдат термин (време и место) за реализација на слободните часови што ќе го истакнат во двете училишта на видно место (слободните часови може да се организираат и како блок часови, два часа во еден термин и може да се реализираат и за време на викенд);
- на секоја заедничка средба да ѝ претходи заедничко договарање за усогласување на реализацијата на активностите;

⁷ *Водичот за изготвување на програми за слободни часови на училиштето во интегрираното образование* е подготвен од страна на Центарот за стручно образование и обука во рамките на проектот „Учиме заедно“ на Амбасадата на кралството на Норвешка во соработка со Министерството за образование и наука.

- да обезбедат потребни материјали за реализација на слободните часови во зависност од барањата на програмата и
- на секој заеднички час да претходи заедничко договарање/средба за усогласување на заедничкото водење на часот.

Реализација

При реализација на часовите, наставниците од двете партнерски училишта треба да ги следат следните насоки:

- по потреба, часовите може да ги одржуваат и во домовите, во музеите, библиотеките, невладините организации и другите институции;
- да зборуваат главно на оној наставен јазик на кој предаваат, но да овозможат на јазикот да се гледа како на средство за олеснување на меѓусебната комуникација;
- двата јазика да ги користат наизменично и рамноправно (едниот јазик да не служи само за превод);
- рамноправно да ги третираат сите ученици (да им се обраќаат и на другите ученици, а не само на оние од „својот“ наставен јазик);
- според потребите на планираните активности, да ги организираат учениците во етнички/јазично мешани парови или тимови кои заедно треба да извршат одредена задача;
- презентирањето на продуктите од слободните часови да се прави билингвално, со учество на ученици од различни наставни јазици и сите материјали треба да се подготвени билингвално;
- при евентуално презентирање на продуктите од заедничките часови, поканите и каталогот за изложбата, како и текстовите под сликите да ги напишат на сите наставни јазици што се застапени во партнерските училишта и
- доколку има изложба, да организираат парови или групи ученици со мешан етнички/јазичен состав да стојат покрај заедничките дела и да им ги објаснуваат на посетителите на јазикот на кој им се обраќаат.

ПРАКТИЧНА НАСТАВА ВО СТРУЧНИТЕ УЧИЛИШТА

При организирање на практичната настава, одговорните наставници по стручните предмети/по практична настава се задолжени да ги следат *Насоките за програмирање, организирање и реализирање на практичната обука во стручните училишта со четиригодишно траење на образованието*, подготвени од страна на Центарот за стручно образование и обука. Притоа, практичната обука може да се реализира и со мали групи (тимови) составени од ученици што ја следат наставата на различните застапени јазици, независно од тоа дали таквата обука ќе се случува **во самото училиште** или **во некоја компанија**.

Учениците ги пречекуваат/водат двајца наставници по практична настава што ги покриваат различните наставни јазици и заедно ја држат практичната настава. При изборот на местото/местата за спроведување на праксата, училиштето треба да им даде предност на оние претпријатија/компаниии кои преку сопствениот кадар ги покриваат двата/трите наставни јазици од училиштето.

„Согласно со наставната програма и бројот на учениците, практичната настава може да се реализира со целата паралелка или паралелката да се подели во групи“.

(Од *Насоките за програмирање, организирање и реализирање на практичната обука во стручните училишта со четиригодишно траење на образованието*.)

Од наставниците по практична настава/менторите во компаниите што реализираат практична настава на двата јазика се очекува:

- заедно да ја планираат практичната настава;
- да водат грижа со исто темпо да ги реализираат предвидените часови со хомогените групи за да може на нив да се надоврзат часовите со мешани групи;
- при водењето на активностите да зборуваат на јазиците кои се наставни јазици во училиштето и двата/трите јазика подеднакво да се застапени во водењето на активностите;
- двата јазика да се користат наизменично (едниот јазик да не служи само за превод);

- да им се обраќаат и активно да ги слушаат учениците од различната јазична група и на разни начини да се трудат колку може повеќе да разберат од кажаното и
- менторите треба да соработуваат и да се дополнуваат меѓу себе за време на водењето на активностите.

Кога практичната настава се држи во претпријатие/компанија, тогаш очекувањата наведени погоре се однесуваат на менторите од организациите каде што се држи практичната настава, а тоа им го пренесуваат наставниците по практична настава од училиштето.

За дел од училиштата (за одредени струки) е предвидено учениците да остварат и феријална пракса за време на распустот. Двојазичните училишта преку класните раководители формираат мешани парови/тројки на ученици кои понатаму заедно треба да најдат организација во која ќе ја извршат праксата.

4. Насоки за еднојазичните училишта

4.1. Спроведување краткотрајни заеднички активности

ЕКСКУРЗИИ И ИЗЛЕТИ

Партнерските училишта што се лоцирани во иста општина (или во соседни општини, на помало меѓусебно растојание), можат да организираат заедничка екскурзија по истите принципи по кои се организира екскурзија за училишта со настава на два/три наставни јазици. Учениците од одделенските/класните и училишните заедници и наставниците од двете училишта може да ги прават договорите што претходат на настанот лице в лице наизменично во едното, па во другото училиште или пак по пат на електронска комуникација (Yahoo group, Googledoc, Skype, Facebook).

И партнерските училишта што се лоцирани на поголемо растојание едно од друго (во различни општини), можат да организираат заедничка екскурзија⁸. Меѓутоа, комуникацијата за договарање меѓу учениците и наставниците од двете училишта може да се прави единствено по електронски пат (Yahoo group, Googledoc, Skype, Facebook).

Првата активност што треба да следи по пристигнувањето на учениците на местото на настанот треба да биде меѓусебно запознавање низ игривни активности и заедничко резимирање на правилата на однесување.

Подготовка

Одговорните наставници од партнерските училишта соработуваат во подготовката на екскурзиите и излетите како заедничка активност. Од нив, како тим, се очекува:

- уште пред изведувањето на екскурзијата/излетот/гостувањето со учениците да ги дискутираат целите на настанот, нагласувајќи ја важноста од меѓусебното запознавање и дружење со учениците од партнерското училиште во вонучилиштен контекст;
- местата што ќе ги посетат да бидат важни за различните етнички заедници или да го отсликуваат мултикултурниот карактер на регионот/земјата;
- подеднакво да се подготвени да ги објаснуваат и да ги презентираат различните места коишто се важни за етничките заедници;
- да обезбедат превод на официјалните објаснувања на посетените места, прашањата и одговорите и

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, а без Роми во наставниот кадар, во изборот на местата за посета учествуваат и родители Роми вклучени во Советот на родители за да се обезбеди претставување на ромската заедница во исто онолку позитивна светлина и со иста културна вредност колку и на етничката заедница на која ѝ припаѓаат повеќето други ученици во училиштето.

Родителите Роми вклучени во Советот на родители, заедно со ученици Роми, учествуваат и во изборот на музиката на која ќе бидат изложени учениците.

Додека се возат во автобус, како и при сместувањето во хотел/одморалиште, се внимава учениците од различните етнички групи од овие училишта да не бидат групирани или издвоени едни од други.

Од наставниците се очекува, преку поттикнување и анимирање, да обезбедат учество на учениците Роми во сите активности во слободното време, заедно со другите ученици. Притоа, посебно се внимава во различните социјални активности да не се ставаат учениците Роми (или не-Роми) во стереотипни улоги, или во ситуации кои се омаловажувачки за Ромите.

⁸ Во основното образование организацијата се прави согласно *Правилникот за начинот на изведување на ученичките екскурзии и другите слободни активности на учениците од основните училишта*, 2010.

- доколку бараат од учениците да направат проекти/презентации за екскурзијата/излетот/посетата, подготовката да ја прават и за најзначајните посетени места за „другата“ етничка заедница/„другите“ етнички заедници или за сличностите меѓу различните посетени локалитети.

Од учениците се очекува:

- преку претседателите/заменик-претседателите на одделенските/класните заедници од соодветната година да учествуваат во давањето предлози што ќе се посети, имајќи го предвид мултикултурниот карактер на регионот/земјата.

Советот на родители со мешан етнички состав соработува во подготовката на активноста. Од нив, како тим, се очекува:

- да учествуваат во давањето предлози што ќе се посети, имајќи го предвид мултикултурниот карактер на регионот/земјата.

Организација на патувањето и престојот, исхраната, вечерните дружења/забави

Одговорните наставници од партнерските училишта соработуваат меѓу себе со цел:

- да ја обезбедат музиката што ќе се пушта во текот на патувањето и вечерните дружења/забави, која не треба да биде омаловажувачка за која било етничка/јазична/културна заедница;
- музиката што ќе се пушта во ситуациите на дружење/забава да не фаворизира една етничка заедница на сметка на друга;
- да ги ангажираат претседателствата на училишните заедници од партнерските училишта да направат избор на музиката што ќе се пушта и
- да обезбедат храната што им се нуди на учениците да ги задоволува диететските преференции на учениците од различните култури и од ресторанот да бараат да се понуди или исто јадење за сите или да има избор од две јадења за сите.

Слободно време

Од одговорните наставници од партнерските училишта се очекува заеднички:

- да го структурираат слободното време и да нудат активности во кои учествуваат и самите наставници и
- при евентуално организирање на маскенбал, да внимаваат ниту една од маските да не биде омаловажувачка или навредлива за која било етничка група.

ГОСТУВАЊА И МЕЃУСЕБНИ ПОСЕТИ

Добро е училиштето да поттикнува гостувања на лица од различна етничка припадност. Притоа треба да се внимава на следното:

- во училиштето да се канат да гостуваат истакнати лица од заедницата со различна етничка припадност;
- во училиштето да се канат да гостуваат групи ученици и наставници од училишта со настава на јазик/јазичи различен/различни од оној на кој се одвива наставата во училиштето – домаќин и
- за гостите што зборуваат на јазик различен од оној на кој се одвива наставата, училиштето треба да понуди и да обезбеди превод.

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, се канат да гостуваат и истакнати лица од ромската заедница и притоа се внимава во публиката да има и ученици Роми и не-Роми.

Одговорните наставници од партнерските училишта соработуваат во подготовката на меѓусебните посети како заедничка активност. Од нив, како тим, се очекува:

- да организираат меѓусебни посети кои имаат повеќе од формален карактер (што не се сведуваат само на меѓусебни посети на двочлени/тричлени делегации за патронат);
- да организираат размена на ученици (и наставници) при што наставниците од партнерските училишта заеднички подготвуваат едукативна програма на престојот, го организираат социјалниот живот и обезбедуваат сместување по домовите на учениците „домаќини“;

- да организираат претходно меѓусебно запознавање на децата со посредство на електронска комуникација преку најразлични активности, како на пр.: „лични карти“ на децата, на училиштето, на градот/селото или пополнување определен формулар со прашања за градот/селото и културните знаменитости или за културата на соодветната етничка група или лични прашања за ученикот, чии одговори потоа ги презентираат во своето училиште.

Одговорните наставници од партнерските училишта, со помош на учениците и родителите, можат да спроведат акции за собирање средства преку кои, во соработка со разни институции и фирми од својата општина, обезбедуваат материјални и финансиски средства за реализација на заедничките активности.

ПРИРЕДБИ И ПРОСЛАВИ

При составувањето на програмата за приредби и прослави по различен повод, училиштето треба да внимава таа да го одразува мултикултурниот карактер на земјата и да промовира меѓуетничка интеграција во образованието. Притоа одговорните наставници треба да внимаваат:

- да застапат содржини што се однесуваат на различните етнички групи што живеат во Р Македонија и да го одразуваат мултикултурниот карактер на земјата;
- да застапат точки карактеристични за етничките /културните/јазичните групи различни од таа на која се одвива наставата (песна на турски јазик, албанско оро...);
- да поканат гости од заедницата од различни етнички групи и однапред да предвидат каде ќе седат за да нема групирање по етничка/јазична основа и
- да има точки преку кои ќе се обезбеди видливост на мултикултурните активности што се реализираат во училиштето.

Партнерските училишта може да обезбедат:

- **лично присуство** на приредбите, настапувајќи со посебна точка, специфична за нивната култура и/или во заедничка точка со учениците од училиштето – домаќин (која ќе се изведува еднојазично или двојазично, на друг јазик или без употреба на јазици) и/или во посебна точка во чест на празникот на училиштето – домаќин со осврт на сличностите со панданот на тој празник во нивната култура;
- **е-присуство** на приредбите преку испраќање снимки (аудиоснимки, видеоснимки) од сопствени настапи/активности, лични творби во електронска верзија, учество на приредбата со посредство на видеоконференциска врска и друго и
- **продукт-присуство** преку испраќање цртежи, изработки, продукти по пошта кои потоа би се искористиле на приредбата.

Во еднојазичните училишта со значителна застапеност на ученици Роми, при составување на програмата посебно се внимава:

- да има точки кои ќе се однесуваат на ромската заедница во подеднаков обем и квалитет како и на другата етничка заедница;
- во сите точки заедно да учествуваат ученици што припаѓаат на различните етнички/културни групи без оглед дали содржината /јазикот се однесува само на едната јазична/етничка/културна група (на пр., хор составен од ученици со различна јазична/етничка/културна припадност кој наизменично пее една песна на едниот, па друга на другиот јазик, играорна секција составена од ученици со мешан состав која наизменично игра едно оро карактеристично за едната, па за другата етничка група).

ЗАБАВИ ЗА УЧЕНИЦИТЕ ОД ПАРТНЕРСКИТЕ УЧИЛИШТА

Партнерските училишта може да организираат заеднички забави по различни поводи (хуманитарни забави, забави за Нова година, забави за прослави на значајни интернационални денови, како на пример: Денот на мирот, на младите, на пролетта). Доколку меѓу учениците и наставниците од партнерските училишта со различни наставни јазици не постоеле претходно никакви контакти, тогаш не се препорачуваат заеднички забави, а доколку имало, може да се следат препораките подолу.

Избор на местото

Од ученички тела од партнерските училишта се очекува да даваат предлози за местата каде што може да се организира забава и притоа се внимава градот/локалот да бидат во етнички мешана средина во која не е необично или неприфатливо да се случуваат активности со лица со мешан етнички состав, односно да биде перципирано како место во кое комотно се чувствуваат учениците од различни етнички групи. Доколку станува збор за партнерски училишта од „еднојазични“ општини, се препорачува вистинската забава да се случува во едното партнерско училиште, а следната во другото партнерско училиште. Нивните предлози се разгледуваат од страна на етнички/јазично мешан тим наставници од партнерските училишта, одговорни за спроведување на ваквите забави и сериозно се земаат предвид при одлучувањето каде ќе се одвива забавата.

Во еднојазичните училишта со значителна застапеност на ученици Роми, при организацијата на забавите во училиштето треба посебно да се внимава да се обезбедат услови кои ќе овозможат и учениците Роми да се чувствуваат комотно.

Кога се работи за посериозни интерни забави од типот на полуматурски/матурски прослави, претставниците на ромската заедница во ученичките тела и во Советот на родители треба да бидат консултирани како за местото/локалот за одржување на забавата така и за менито во ресторанот и музичкиот репертоар на забавата.

Подготовка

Одговорните наставници од партнерските училишта соработуваат во подготовка на активноста. Од нив, како тим, се очекува:

- заедно со заедничкото ученичко тело назначено како одговорно за организација на забави и со родителите од Советот на родители да ги договорат правилата на однесување на учениците за време на забавата и да ги подготват во пишана форма и
- да одржат родителски состаноци на кои ќе ги запознаат родителите со организацијата на забавата и да направат подготвителни разговори со учениците од сите паралелки за кои е наменета забавата.

Учениците од ученичките тела од партнерските училишта назначени како одговорни за организација на ваквите забави соработуваат во подготовката на активноста. Од нив се очекува:

- заедно со одговорните наставници и со родителите од Советот на родители да ги договорат правилата на однесување на учениците за време на забавата и да ги подготват во пишана форма, повеќејазично (на сите наставни јазици застапени во училиштата);
- да ги направат правилата во пишана форма, кои ќе бидат достапни за сите ученици за кои е наменета забавата (истакнати на видно место и поделени во вид на формулар за писмена согласност);
- да побараат сите ученици/учесници на забавата да достават писмена согласност за правилата на однесување потпишана од нивните родители/старатели (полнолетните ученици самите се потпишуваат на писмената согласност);
- да направат плакат и соопштение за времето и местото на одржување на забавата со застапување на сите наставни јазици од партнерските училишта и да го истакнат на видно место во училиштето;
- да направат двојазични/тријазични електронски покани за забавата и да ги пратат по електронска пошта или да ги објават на креиран настан на фејсбук (Facebook) до заинтересираните ученици;
- да ја изберат/одобрат музиката што ќе се пушта на забавата, при што музиката треба да биде или странска или да е комбинација од странска и домашна музика со подеднаква застапеност на песни карактеристични за различните етнички групи ученици во училиштето.

Советите на родители од партнерските училишта соработува во подготовката на активноста. Од нив, како тим, се очекува:

- да учествуваат во усвојувањето на правилата на однесување и
- да бараат од сите родители да дадат писмена согласност за усвоените правила.

Реализација:

- присутните наставници од двете партнерски училишта да им пристапуваат на сите ученици подеднакво, без оглед на кој јазик ја изведуваат наставата и доследно да се грижат за почитување на правилата од страна на сите ученици и
- наставници од сите наставни јазици треба да бидат присутни во просториите во кои се одвива забавата до нејзиното завршување.

ЕКОЛОШКИ АКЦИИ

Еколошките акции во кои учествуваат ученици од партнерските училишта треба да бидат заеднички – да се изведуваат со етнички/јазично мешана група/и ученици, координирани од страна на етнички/јазично мешан тим наставници од двете партнерски училишта.

Одговорните наставници од партнерските училишта учествуваат во подготовката и реализацијата на настаните во општината. Од нив се очекува:

- пред почетокот на акцијата да определат ученици и наставници кои ќе учествуваат во акцијата и да направат тимови со мешан етнички состав;
- заедно со мешаните тимови од ученици да се подготвуваат за акцијата (преку комуникација лице в лице или преку електронски посредувана комуникација), да си разменуваат идеи и предлози, да се договараат за времето, местото и начинот на изведување на акцијата и заедно да учествуваат во еколошката акција;
- доколку акцијата се состои од повеќе различни активности, работата на учениците да ја организираат во мали групи со мешан етнички состав и
- сите пароли, плакати, транспаренти да ги подготват на наставните јазици на партнерските училишта.

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, во заедничките еколошки акции се внимава сите помошни и технички активности да бидат рамномерно застапени меѓу учениците, а не да се делегираат на децата Роми.

НАСТАНИ ВО ОПШТИНАТА

Учениците од партнерските училишта од иста општина треба да бидат поттикнувани да учествуваат во најразлични настани што се организираат во заедницата, какви што се, на пример: прослава на Денот на општината, учество во хуманитарни продажни изложби и хепенинзи, учество во дебати, трибини, учество во кампањи за подигнување на јавната свест за разни социјални проблеми и др. Секој таков ангажман на учениците треба да биде заеднички – да се реализира од група ученици – претставници на партнерските училишта со мешан етнички/јазичен состав.

Одговорните наставници од партнерските училишта учествуваат во подготовката и реализацијата на настаните во општината. Од нив се очекува:

- да ги разгледаат сите покани за вклучување на училиштето во настани за заедницата и, врз база на извршена проценка во однос на тоа колку овозможуваат промовирање на мултикултура, да ги информираат учениците и наставниците од партнерските училишта;
- партнерските училишта самостојно или во соработка со други училишта да поттикнуваат и да иницираат разни настани за заедницата преку кои на учениците и наставниците ќе им овозможат активно да партиципираат во заедницата, демонстрирајќи модел на заедничко мултикултурно/мултиетничко живеење;
- мешаните тимови од ученици и наставници од партнерски училишта заеднички да се подготвуваат за акцијата (преку комуникација лице в лице или преку електронски посредувана комуникација),

„Активностите и соработката со локалната средина кои се содржат во програмата за работа на основното училиште се поддржуваат со соодветни финансиски средства, додека пак, содржините, видот и начинот на соработка со локалната средина се утврдува со програмата за работа на училиштето за секоја учебна година“.

(Од Концепцијата за деветгодишно основно воспитание и образование, фев. 2007 год., стр. 114.)

да си разменуваат идеи и предлози, да се договараат за времето, местото и начинот на изведување на акцијата и заедно да учествуваат во неа и

- да обезбедат извештаите од активностите да се истакнуваат напишани на двата/трите наставни јазици.

Од учениците што членуваат во соодветното ученичко тело во двете партнерски училишта може да се очекува:

- да учествуваат во подготовката на програмата за претставување на училиштата во настаните во заедницата со свои предлози и сугестии и
- да не прифаќаат да учествуваат во настани во заедницата кои не ја промовираат и не ја презентираат општината како мултикултурна/мултиетничка средина.

4.2. Спроведување подолготрајни заеднички активности

„Мултикултурноста на македонското општество бара основното училиште да го промовира развивањето на вредностите кај учениците за заедничко живеење, почитување на разликите меѓу луѓето и нивната култура, јазикот и традициите. Училиштето е одговорно за развивање свест кај учениците за своето културно потекло, а исто така и за поттикнување на интересот за запознавање на културното наследство на другите заедници“.

(Од Концепцијата за деветгодишно основно воспитание и образование, фев. 2007 год., стр. 74.)

МУЛТИКУЛТУРНИ РАБОТИЛНИЦИ

Партнерските училишта со различни наставни јазици од исти или различни општини кои се наоѓаат **блиску едно до друго**, може да реализираат мултикултурни работилници на ист начин како училиштата со настава на два/три наставни јазици и притоа треба да обезбедат превоз на учениците од едното до другото училиште, за секоја работилница наизменично. Мултикултурните работилници се серија од воннаставни активности што се изведуваат во вид на двојазични секции со ученици и наставници со мешан етнички/јазичен состав. Овие работилници ги водат по **двајца наставници** од различен наставен јазик и во нив, по сопствена желба, учествуваат балансиран број ученици од различните етнички групи (од различните наставни јазици) и од двата пола. Учениците во овие работилници се среќаваат **најмалку еднаш неделно** и работилниците траат најмалку **едно полугодие**.

Подготовка:

- во училиштето да се формираат четири пара наставници (за основни училишта), односно два пара наставници (за средни училишта) од различните наставни јазици;
- паровите наставници да посетуваат тридневна обука за реализација на мултикултурни работилници⁹;
- секој од паровите треба да води по една **возрасна група** (составена од ученици од две или три наставни години) ученици и со нив во текот на едно полугодие да спроведува мултикултурни работилници;
- паровите наставници да ја спроведуваат однапред подготвената програма според Прирачниците за мултикултурни работилници¹⁰;

⁹ Обуката на наставниците за реализирање на мултикултурни работилници е од карактер на работилница и опфаќа учење од искуство проследено со дискусија за теориските основи (обезбедување еднаков третман, двојазичност, методи на работа и др.), како и практичен дел во кој наставниците подготвуваат и реализираат делови од мултикултурни работилници под супервизија на обучувачите.

¹⁰ Мултикултурните работилници се подготвени од страна на Центарот за човекови права и разрешување конфликти, во рамки на проектот „Училиште по мерка на детето“ што го финансираше УНИЦЕФ, а се реализираше во соработка со Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образованието. За потребите на оваа програма се подготвени посебни прирачници (еден за основните и еден за средните училишта) на македонски, албански и турски јазик, наменети за наставниците – реализатори на работилниците.

- паровите наставници темелно да се подготвуваат за секоја работилница, а подготовката опфаќа подготовка на материјали и подготовка за двојазично водење на работилницата;
- наставниците да изберат ученици за учество во мултикултурните работилници според однапред поставени критериуми за бројот и полот на учениците од различните одделенија;
- наставниците на родителски состаноци да ги информираат родителите за работилниците и да обезбедат писмена согласност за учество на нивните деца и
- преку писмено соопштение истакнато на видни места, наставниците – реализатори да ги информираат учесниците за времето и местото на одржување на мултикултурните работилници, коешто е определено така што ќе им одговара на учениците од партнерските училишта.

Реализација:

- наставниците – реализатори ги реализираат активностите организирано во вид на работилници¹¹;
- сите активности се водат двојазично, преку методот на парафразирање и надополнување;
- наставниците – реализатори ги реализираат работилниците по ред, без прескокнување, а со можност за додавање на нови работилници претходно одобрени од стручен тим и
- на крајот од реализацијата на работилниците, наставниците заедно со учесниците подготвуваат завршна манифестација чија цел е обезбедување видливост и промоција на заедничките продукти изработени на работилниците (при организирање на завршната манифестација се следат насоките за приредби и прослави).

Во училиштата со значителна застапеност на ученици Роми, може да се реализираат и мултикултурни работилници со деца Роми и со деца што не се Роми и тоа на два начина:

1. Кога учениците Роми и оние што не се Роми учат на **ист** наставен јазик, мултикултурните работилници ги водат двајца наставници од истиот наставен јазик и се изведуваат еднојазично.
2. Учениците Роми од еднојазичното училиште може да учествуваат во мултикултурни работилници со учениците од партнерското училиште што учат на **друг** јазик. Тогаш работилниците ги водат двајца наставници од различните наставни јазици и се изведуваат двојазично.

Од исклучителна важност е да се обезбеди и реализатор Ром, а доколку во училиштето нема наставници Роми, добро е да се обезбеди Ром во улога на асистент на наставникот – реализатор (може да биде родител, член на невладината организација, студент на пракса или волонтер од заедницата).

ИКТ МУЛТИКУЛТУРНИ РАБОТИЛНИЦИ

Партнерски училишта со различни наставни јазици од исти или различни општини, а кои се наоѓаат **далеку едно од друго**, може да спроведуваат комбинација на мултикултурни работилници што се изведуваат „лице в лице“ и со **компјутерски посредувана комуникација**.

ИКТ мултикултурни работилници се работилници кои се приспособени за спроведување со помош на компјутерски посредувана комуникација. Тоа се истите мултикултурни работилници опишани претходно, при што за дел од нив се изработени електронски верзии на работните листови и може да се реализираат со помош на интернет-врска. За подготовка и реализација на ИКТ мултикултурните работилници важат базичните насоки како и за спроведување на мултикултурни работилници „лице в лице“ (дадени погоре), но и некои дополнителни, кои произлегуваат од користењето на специфичниот медиум. Компјутерски посредуваната комуникација не може во целост да ја замени непосредната комуникација, па затоа спроведувањето на ИКТ мултикултурни работилници всушност претставува комбинација на реализирање на работилници „лице в лице“ и работилници што се реализираат со помош на компјутери и се одвива во неколку фази:

¹¹ Структурата на мултикултурните работилници ја следи структурата на работилниците за Образование за животни вештини, што се подготвени од страна на Центарот за човекови права и разрешување конфликти во рамки на проектот „Училиште по мерка на детето“ што го финансираше УНИЦЕФ, а се реализираше во соработка со Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образованието.

1. фаза: „лице в лице“ (воведни работилници);

Надвор од партнерските училишта, во просторија на општината или на некое друго место, се реализира еднодневна средба. На таа средба сите ученици – учесници во мултикултурните работилници заедно со наставниците – реализатори од партнерските училишта, поделени во соодветни возрастни групи, ги реализираат првите три воведни мултикултурни работилници. Во слободното време наставниците – реализатори може да организираат социјални активности (друштвени и спортски) со цел учениците и наставниците подобро да се запознаат меѓу себе и да остварат подлабоки врски што ќе бидат основа за понатамошната посредувана комуникација.

2. фаза: ИКТ работилници (мултикултурни и проектни/изведбени работилници)¹² и

Учесниците, секои во „своето“ училиште, со помош на компјутерски посредувана комуникација, преку интернет-врска и со користење на однапред подготвени материјали за реализација на работилниците, ги реализираат мултикултурните работилници што следат. Тие работилници по својата содржина и цели се исти како и работилниците што се реализираат „лице в лице“ само што се адаптирани за реализација со посредство на ИКТ (подготвени се соодветни работни листи во Googledoc, се комуницира преку Skype, а за помош во преводот се користи Google translate).

3. фаза: „лице в лице“ (завршна приредба).

Завршната проектна/изведбена работилница во вид на заедничка приредба/настан учениците и наставниците од партнерските училишта ја реализираат заедно во просториите на општината или на некое друго место каде што во присуство на гости од двете училишта, родители и други лица од заедницата, презентираат дел од својата работа.

СЛОБОДНИ УЧЕНИЧКИ АКТИВНОСТИ – СЕКЦИИ

Секциите од партнерските училишта можат да работат на меѓусебно запознавање и кооперативни проекти за продлабочување и проширување на знаењата, преку спроведување на:

1. **е-проекти**, со посредство на електронски медиуми – преку размена, разработка и дополнување на електронски материјали и записи и нивно презентирање во училиштата;
2. **продукт-проекти**, со посредство на пошта – преку размена, разработка и дополнување на материјали и изработки преку пошта и нивно презентирање во училиштата;
3. **проекти „во живо“** – преку заеднички воннаставни активности во вид на активности што се реализираат „лице в лице“ на заеднички екскурзии, излети, посети и
4. **заедничко учество во домашни и меѓународни проекти и соработки** (од областа на екологијата, електронските комуникации и технологијата, спортот...) со мешани (етнички/јазични/културни) тимови од ученици и наставници од партнерските училишта.

Секоја секција треба да се спроведува според однапред определен план и динамика на активности во траење од најмалку едно полугодие. Најчесто, секој од посебните видови проекти во себе содржи и елементи од другите што треба да се земат предвид при планирањето на конкретните активности.

Соработката меѓу наставниците – раководители на секциите од партнерските училишта е клучна за успешна реализација на ваквите проекти. Од нив, како тим, се очекува:

- да подготват неколку теми за проекти што сметаат дека се најсоодветни за остварување и за двете партнерски училишта;
- да им понудат на учениците (секој во своето училиште) неколку теми за проекти и заедно со учениците (со гласање) да ја изберат темата за работа на секцијата;

¹² За реализација на ИКТ работилниците наставниците – реализатори, освен обуката и материјалите за спроведување на мултикултурните работилници што се реализираат „лице в лице“, потребно е да добијат и дополнителна обука за користење на електронските работни листи и да располагаат со компјутери со непречена интернет-врска, опремени со камера, звучници и микрофон.

- да направат заеднички план за работа;
- да бидат во постојана меѓусебна комуникација;
- да си помагаат во обезбедувањето превод;
- да ги пренесуваат информациите до и од учениците и
- да ги третираат добиените материјали од другото училиште со почит и да обесхрабрат секако потценување, омаловажување или исмевање во „својата“ група на сметка на техничкиот квалитет на добиените производи, јазикот или информациите во нив.

Во рамките на секое училиште може да има и секции што не се заеднички со ученици од партнерски училишта, а наставниците од партнерските училишта што ги водат може да соработуваат едни со други, притоа обезбедувајќи соодветен начин на нивно организирање и реализирање преку кој ќе ја одразат и ќе ја промовираат мултикултурата и меѓуетничката интеграција во образованието. При реализирањето на таквите секции, наставниците треба да обезбедат:

- дел од материјалите за продлабочување на знаењата на учениците да се однесуваат/да го илустрираат мултикултурниот карактер на земјата и карактеристиките на различните етнички/јазични/културни групи во земјата (на пример, во ликовната секција да има теми кои се однесуваат на мултикултура, презентации на дела од ликовни автори од различни етнички групи, во драмската секција да има дела од автори од различни етнички групи, делови од текстот да се зборуваат на некој од јазиците на етничките заедници што е различен од оној на кој се одвива наставата во училиштето ...) и
- при изборот на содржините што ќе се работат, да има задолжителни консултации со наставници од друг наставен јазик од партнерско училиште за да ги дознаат перспективите на другата етничка/културна/јазична група за содржината и да добијат проценка на нејзината коректност.

Пример за е-проект: Обичаи при раѓање деца

Учесниците од јазичната и географската/историската секција од партнерски училишта со настава на различни јазици можат да ги истражуваат обичаите при раѓање деца во својот крај, водејќи интервјуа и снимајќи ги раскажувањата на луѓето. Потоа можат да си ги пратат снимките по електронска пошта и да прават заеднички анализи на сличностите и разликите. На крај можат да направат заедничка презентација во живо (онлајн) на веб-страниците на своите училишта или пак преку акции за собирање средства да обезбедат материјали и услуги за печатење на брошура што заеднички ќе ја промовираат.

Пример за продукт-проект: Проект лист

Учесниците во ликовната и природонаучната секција од две партнерски училишта можат заеднички да изработуваат цртежи од есенски листови. Учениците од едното училиште собираат есенски листови од својата околина (по парен број од секој лист, а најмалку по два), ги сушат, пресуваат, ги лепат на лист на којшто го пишуваат името на дрвото, бојата, плодот што тоа дрво го дава, неговата употреба и го чуваат секој во посебна фолија. Потоа по еден лист од ист вид задржуваат за себе, а другиот го праќаат во другото училиште (или по пошта или го фотографираат, па фотографијата ја праќаат по е-пошта). Така училиштата на крај имаат исти листови од двата краја и секоја секција изработува по сопствена желба цртежи на коишто ги лепат листовите и ги доцртуваат. На крај организираат изложба на цртежите и ги презентираат работите што ги научиле за дрвата што растат во крајот на партнерското училиште. Изложбата може да се организира заеднички (со гостување на едното училиште кај другото или заедничка презентација во друг простор на некоја НВО или општината) или самостојно (секоја секција во своето училиште), а фотографиите од цртежите може да се изложат на веб-страниците на училиштата.

Пример за проект „во живо“: Нашата ливада

Учениците од партнерските училишта можат да организираат неколку заеднички излети на локација во природа која заеднички ќе ја проучуваат (растителен и животински свет што живее во тој екопростор) и одржуваат (чистење од отпадоци, садење дрва и цвеќиња, поставување знаци за забрана за оштетување на растенијата, поставување информативни табли за различните видови растенија и животни) и ќе поставуваат хранилки за птици и други животни.

Пример за заедничко учество во меѓународен проект: Заедничка песна

Во рамки на меѓународниот проект за правење **Светска музика**, каде што на една иста мелодија хорови од различни земји учествуваат со праќање аудиоснимки од изведбата на различни јазици, учесниците во хорската секција од партнерските училишта можат да подготват заедничка изведба преку меѓусебна размена на аудиоснимки од посебни делови од песната што ја пеат ученици на различни наставни јазици. Најнапред секој хор на својот наставен јазик пее една строфа, потоа си ги разменуваат снимките и секој хор треба да научи да ја пее строфата на другиот наставен јазик, и на крај заеднички да ги испеат и строфите на едниот и строфите на другиот јазик и со таа снимка заеднички да учествуваат во проектот.

ХУМАНИТАРНИ АКТИВНОСТИ ВО ЗАЕДНИЦАТА

Одговорните наставници од партнерските училишта од иста општина може да одберат една или повеќе хуманитарни активности во заедницата (укажување помош на ученици во учењето или на социјално загрозуени и/или инвалидизирани лица, грижа за стари лица, дружење со деца од дом за деца без родители, спроведување акции за собирање и дистрибуција на хуманитарна помош во соработка со Црвениот крст и Црвената полумесечина и други) кои ќе бараат да се спроведат со ученици од двете училишта со мешан состав.

Доколку училиштето во својата програма има однапред дефинирано каков тип на хуманитарни активности ќе преземе во текот на учебната година, одговорните наставници можат да направат анализа за да утврдат кои од нив се најсоодветни за реализација со ученици со мешан етнички/јазичен состав. Доколку училиштето нема предвидено таков вид активности, одговорните наставници може да предложат една или повеќе кои би се реализирале во период од најмалку едно полугодие.

Пример за хуманитарна активност во заедницата: Помош на стари лица

Одговорните наставници од партнерските училишта од иста општина, заедно со претставници на Советот на родители, треба да направат список на стари лица (роднини на учениците и/или други стари лица од непосредната околина) на кои им треба помош во извршувањето на секојдневните активности. Учениците од различна етничка/јазична припадност од партнерските училишта, распоредени во парови или групи, треба да направат првични разговори со старите лица за да откријат каков тип на помош им е потребна и да ги стават на список (на пр., набавување намирници, читање дневни весници, комуникација преку интернет, играње карти, шах ...). Потоа, паровите/групите ученици бираат една или повеќе работи од списокот што би можеле да ги прават и ја реализираат активноста што ја избрале кај сите стари лица на кои им е потребна.

4.3. Спроведување заеднички наставни активности**ПРОЕКТНИ АКТИВНОСТИ ВО РАМКИ НА РЕДОВНИТЕ ПРЕДМЕТИ**

Преку проектните активности во рамки на редовните предмети, партнерските училишта може да работат на меѓусебно запознавање, развивање соработка, но и на продлабочување и проширување на знаењата, преку:

- **е-проекти**, со посредство на електронски медиуми – преку размена, разработка и дополнување на електронски материјали и записи и нивно презентирање во училиштата;
- **продукт-проекти**, со посредство на пошта – преку размена на материјали преку пошта, нивна разработка и дополнување, па сè до изработка на продукти и нивно презентирање во училиштата;
- **проекти „во живо“** – преку заеднички вонучилишни активности што се реализираат „лице в лице“ на заеднички екскурзии, излети, посети.

Реализација

Реализирањето на проектните активности се одвива според однапред определен план и динамика на активности во текот на учебната година што ја утврдуваат одговорните наставници од партнерските училишта. Соработката меѓу наставниците од партнерските училишта што се одговорни за реализацијата на проектните активности е клучна за успешно спроведување на ваквите проекти. Од нив, како тим, се очекува:

- во рамките на конкретните предмети да подготват неколку теми за проекти што сметаат дека се најсоодветни за остварување и за чие остварување е неопходно учеството на учениците од двете партнерски училишта;
- во рамките на конкретните предмети, да им понудат на учениците (секој во своето училиште) неколку теми за проекти и заедно со учениците (со гласање) да ја изберат темата за работа;
- да направат заеднички план за работа;
- да бидат во постојана меѓусебна комуникација и да остваруваат средби за договарања;
- да подготват активност за меѓусебно запознавање на учениците уште при првата заедничка средба;
- да си помагаат во обезбедувањето превод;
- да ги пренесуваат информациите до и од учениците и
- да ги третираат добиените материјали од другото училиште со почит и да обесхрабрат секако потценување, омаловажување или исмевање во „својата“ група на сметка на техничкиот квалитет на добиените продукти, јазикот или информациите во нив.

Примери за проектни активности во наставата по ликовно

Продукт-проект: Довршување цртежи

Учениците од двете партнерски училишта, на одделни часови може да искреираат одредени цртежи преку најразлични техники, но да ги остават недовршени и потоа таквите изработки да ги разменат со тоа што ќе ги испратат/достават до партнерското училиште. Откако ќе се примат цртежите од партнерското училиште, учениците ги довршуваат и ги зачувуваат. На крај може да се организира (продажна) изложба од направените цртежи/дела во двете училишта или пак на некое трето неутрално место (Дом на култура, општина итн.).

Проект „во живо“: Креативни излети

Учениците од партнерските училишта можат да организираат неколку заеднички излети на локација во природа и таму во мали мешани групи или во мешани парови да работат на креирање на заеднички цртежи и тоа со примена на различни техники. На крај може да се организира (продажна) изложба од направените цртежи/дела во двете училишта или пак на некое трето неутрално место (Дом на култура, општина итн.).

Примери за проектни активности во наставата по англиски јазик

Е-проект: Изготвување тријазичник

Учениците од двете партнерски училишта, секој во своето училиште, собираат материјал на англиски (изрази, фрази, зборови) групирани по теми и го преведуваат на својот наставен јазик. Потоа по е-пошта го праќаат на учениците од партнерското училиште коишто обезбедуваат превод на добиениот материјал на својот (третиот) јазик, и тоа се случува паралелно со двете групи ученици. На крај може да направат заедничка вклучена (онлајн) презентација на изготвениот материјал на веб-страниците на своите училишта или пак, преку соработка со бизнис-заедницата од своите општини, да обезбедат средства за печатење на брошура што заеднички ќе ја промовираат.

Проект „во живо“: Подготовка на точки на англиски јазик

Учениците од партнерските училишта можат да организираат неколку заеднички излети на локација во природа и таму во мали мешани групи да се договорат и да вежбаат заеднички точки (песни, скечеви, имитирање на познати славни личности) на англиски јазик кои на крај би ги презентирале пред другите. Така подготвените точки може да се користат при прослави и приредби во самите училишта и/или во општината/општините во која/кои се лоцирани училиштата.

**НАСТАВА ВО ПРИРОДА
ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА**

За учениците од IV одделение што учат на различни наставни јазици во две партнерски училишта, наставата во природа во траење од 3 до 7 дена може да се организира во исто време и на исто место. Притоа, часовите по предметите за кои може да се реализираат практични или изведбени активности треба да се спроведуваат во етнички/јазично мешани групи – две паралелки (по една од двете партнерски училишта со различни наставни јазици) се спојуваат и заеднички ги реализираат содржините за кои не треба премногу вербално изразување, туку бараат повеќе практична работа.

Подготовка

Повикувајќи се на *Правилникот за начинот на изведувањето на училишните екскурзии и другите слободни активности на учениците од основните училишта*, одговорните наставници од двете партнерски училишта со различни наставни јазици соработуваат во подготовка на наставата во природа.

Од нив, како тим, се очекува:

- да подготват програма (да изберат тема/содржина, да дефинираат цели и да договорат план за работа со конкретни задачи);
- да обезбедат Училишните одбори од двете партнерски училишта да ја одобрат програмата врз основа на добиените мислења од Бирото за развој на образованието, Советот на родители и Советот на општината;
- да одржат родителски состаноци (во двете училишта) на кои ќе ги запознаат родителите со организацијата на наставата во природа и да обезбедат нивна дозвола (најмалку 70% од родителите на учениците во секое одделение) за одржување заедничка настава во природа и
- да направат двојазична листа на клучните поими на кои ќе можат да се повикуваат и да ги доведат во врска при реализација на заедничките активности во текот на наставата во природа.

Реализација

При самото реализирање на предвидените активности, наставниците од двете партнерски училишта треба да внимаваат на следниве работи:

- првата заедничка активност што треба да следи по пристигнувањето на учениците на местото на настанот треба да биде меѓусебно запознавање низ игривни активности;
- да зборуваат на јазикот на кој ја водат наставата, но да внимаваат и двата јазика подеднакво да бидат застапени во водењето на активностите;
- двата јазика да се користат наизменично и рамноправно (едниот јазик да не служи само за превод);
- да им се обраќаат и активно да ги слушаат и учениците од другата застапена јазична група и на разни начини да се трудат колку може повеќе да разберат од кажаното;
- да соработуваат и меѓусебно да се дополнуваат за време на водењето на активностите (на пр., некои од претходно подготвените основни поими во врска со темата и двајцата наставници да ги кажуваат и на двата јазика);
- по потреба, да формираат мали работни групи и тоа со ученици со мешан етнички и полов состав и во групната работа да ги поттикнуваат сите ученици меѓусебно да соработуваат, независно од нивната етничка припадност и
- да ги пофалуваат сите ученици, независно од нивната етничка/јазична припадност.

„Пред непосредната реализација, а најдоцна седум дена пред изведувањето на екскурзиите или други слободни активности, одделенскиот раководител организира состанок со учениците и нивните родители на кој ги информира и дава детални објаснувања за програмата што ќе се реализира“.

(Од *Правилникот за начинот на изведувањето на училишните екскурзии и другите слободни активности на учениците од основните училишта*, член 25.)

ПРОЕКТНИ АКТИВНОСТИ ВО ГИМНАЗИСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Проектните активности кои се предвидени во наставниот план за средното гимназиско образование може да се организираат и со мешани групи ученици од две партнерски училишта со различни наставни јазици. Важно за ваквите активности е учениците од двете застапени јазични групи да прават нешто што ќе заврши со заеднички продукт изработен преку меѓусебна соработка.

Проектните активности се организираат надвор од наставата, може да се случуваат и во сабота како единечни или како блок часови. Според наставниот план за гимназиско образование, треба да се реализираат 36 часа во текот на едно полугодие.

Начинот на реализирање на проектните активности може да биде комбинација од директен контакт (лице в лице) и посреден контакт (преку компјутерски посредувана комуникација). Притоа, добро би било барем половина од средбите на учесниците да се случуваат преку непосреден контакт обезбеден со наизменични меѓусебни посети/гостувања или заеднички излети и/или екскурзии. Меѓу посетите, учениците од секое училиште може да работат посебно, а да обезбедуваат комуникација со учениците од партнерското училиште преку компјутерски посредувани аудиосредби или видеосредби (Skype или слично) како и преку користење на некоја платформа за споделување документи (Googledoc или слично). Слично како и при реализацијата на слободните часови во стручните училишта (описани подолу), помеѓу директните средби лице в лице и компјутерски посредуваните средби, може да има период на истражувачка работа при што учениците од секое училиште, секое за себе, собираат информации на терен, кои потоа ги споделуваат едни со други за да дојдат до заедничкиот продукт.

Според наставниот план за гимназиско образование, изготвен од Бирото за развој на образованието, проектните активности може да се организираат околу следниве области: култура на здраво живеење, мир и толеранција, урбана култура, граѓанска култура, спортски активности, активности од областа на музиката, ликовно-творечки активности, литературни клубови и драмски секции, претприемништво и сл.

Наставниците, од двете училишта, се договараат за заедничка област и потоа на првата заедничка средба со учениците од двете училишта се избира конкретна тема на која ќе работат во проектните активности. Друга можност е самите наставници да понудат одредена тема, од одредена област и да објават оглас за пријавување на ученици за учество во проектни активности со таква тема, а исто така може да спроведат и анкета меѓу учениците за да ги дознаат преференциите на учениците за можни теми околу кои би се организирале проектни активности.

Подготовка

Од парот наставници од двете партнерски училишта, кои заеднички ќе водат проектни активности, се очекува:

- заеднички да подготват програма со конкретни активности за реализација на проектните активности со етнички мешан состав на ученици од двете училишта;
- да формираат етнички и полово балансирана група со вкупен број од 20 до 24 ученици (по 10–12 ученици од секое училиште);
- да ги обезбедат техничките услови што се неопходни за реализација на слободните часови (просторија со најмалку 4 компјутери со непречена интернет-врска, аудиоврска или видеоврска);
- да утврдат термин (време и место) за реализација на проектните активности и да го истакнат на видно место;
- да ги обезбедат потребните материјали за реализација на проектните активности и
- на секоја средба (заедничка или посебна) да ѝ претходи заедничко договарање за усогласување на реализацијата на активностите.

Реализација

При реализација на часовите за проектни активности, наставниците од двете партнерски училишта треба да ги почитуваат следниве насоки:

- да зборуваат главно на оној наставен јазик на кој предаваат, но да овозможат јазикот да се посматра како средство за олеснување на меѓусебната комуникација;
- при пополнување на работните материјали да се користат двата јазика (да се обезбеди превод на другиот јазик преку Google translate);
- при меѓусебната комуникација, двата јазика да се користат наизменично (едниот јазик да не служи само за превод);
- според потребите на планираните активности, да ги организираат учениците во етнички/јазично мешани парови или тимови кои заедно треба да извршат одредена задача во непосреден контакт или преку компјутерски посредувана комуникација и
- при евентуално презентирање на продуктите од заедничките активности, поканите и каталогот за изложбата, како и текстовите под сликите да ги напишат на сите наставни јазици што се застапени при реализацијата на активностите.

СЛОБОДНИ ЧАСОВИ ВО СТРУЧНИТЕ УЧИЛИШТА

Слободните часови, кои се предвидени во наставниот план за средното стручно образование, може да се организираат и со мешани групи, со ученици од две партнерски училишта со различни наставни јазици. Во таков случај, слободните часови се реализираат билингвално, водени од двајца наставници што предаваат на различни наставни јазици.

Како што е дефинирано во *Водичот за изготвување на програми за слободни часови на училиштето во интегрираното образование*¹³, програмите за слободните часови ги изготвуваат самите наставници од училиштата и притоа може да изберат меѓу два различни приоди (подетално опишани во делот посветен на слободните часови во повеќејазичните училишта). Со оглед на тоа што првиот приод може да го изберат само училишта во кои има исти струки/образовни профили, посоодветен за реализација во училиштата во партнерски однос е вториот, за кој не е воопшто важна структурата/образовниот профил, туку потребата учениците од различни наставни јазици да се стават во ситуација да совладуваат мултиетнички/мултикултурни содржини кои промовираат двојазичност, почитување на разликите и меѓусебна соработка.

Начинот на реализирање на слободните часови со ученици од партнерските училишта може да биде комбинација од директен контакт (лице в лице) и посредна, компјутерски посредувана комуникација. Притоа, оптималниот модел би ја следел следната динамика:

- **прва фаза: директен контакт** (лице в лице) и
Учениците од едното партнерско училиште реализираат посета/гостување на другото партнерско училиште (или заедничка екскурзија) и притоа се спроведува и заедничка работилница на која учениците се запознаваат меѓу себе преку игривни и интерактивни активности.
- **втора фаза: посреден контакт** (компјутерски посредувана комуникација).
Учениците од двете партнерски училишта во ист термин држат средба (секој во своето училиште), при што е обезбеден контакт, аудиоверска и видеоверска преку компјутер (Skype или слично) како и некоја платформа за споделување документи (Googledoc или слично). За време на часот, секоја група од двете партнерски училишта најпрво работи на одредени задачи преку работни листи кои потоа се споделуваат со другата група и така за сите работи се добиваат две перспективи/два одговора, кои понатаму, во зависност од видот на програмата и програмските активности, може да се споредуваат, да се наоѓаат сличности и разлики итн.
- Помеѓу првата и втората фаза може да има период на истражувачка работа при што учениците од секое училиште одделно собираат информации на терен (во зависност од видот на програмата).

Подготовка

Од парот наставници од двете партнерски училишта, кои заеднички ќе ги водат слободните часови, се очекува:

¹³ *Водичот за изготвување на програми за слободни часови на училиштето во интегрираното образование* е подготвен од страна на Центарот за стручно образование и обука во рамките на проектот „Учиме заедно“ на Амбасадата на кралството на Норвешка во соработка со Министерството за образование и наука.

- заеднички да ја подготват програмата за реализација на слободните часови со етнички мешан состав на ученици од две партнерски училишта со различни наставни јазици;
- да ја презентираат програмата на часот на класната заедница пред учениците и да овозможат пријавување на учениците според однапред договорени критериуми;
- да ги изберат учениците од „своето“ училиште што ќе учествуваат во понудената програма – да формираат две одделни групи (по една од секое училиште) со по 10–12 ученици во секоја (и со приближно ист број момчиња и девојчиња во двете групи);
- да ги обезбедат техничките услови што се неопходни за реализација на слободните часови (просторија со најмалку 4 компјутери со непречена интернет-врска, аудиоверска или видеоврска);
- да утврдат термин (време и место) за реализација на слободните часови што ќе го истакнат во двете училишта на видно место (слободните часови може да се организираат и како блок часови, два часа во еден термин и може да се реализираат и за време на викенд) и
- на секоја заедничка средба да ѝ претходи заедничко договарање за усогласување на реализацијата на активностите.

Реализација

При реализација на часовите, наставниците од двете партнерски училишта треба да внимаваат на следните насоки:

- да зборуваат главно на оној наставен јазик на кој предаваат, но да овозможат јазикот да се посматра како средство за олеснување на меѓусебната комуникација;
- при пополнување на работните материјали да се користат двата јазици (да се обезбеди превод на другиот јазик преку Google translate);
- при меѓусебната комуникација, двата јазици да се користат наизменично и рамноправно (едниот јазик да не служи само за превод);
- според потребите на планираните активности, да ги организираат учениците во етнички/јазично мешани парови или тимови кои заедно треба да извршат одредена задача во непосреден контакт или преку компјутерски посредувана комуникација и
- при евентуално презентирање на продуктите од заедничките часови, поканите и каталогот за изложбата, како и текстовите под сликите да ги напишат на сите наставни јазици што се застапени во партнерските училишта.

Пример за тема за заеднички слободни часови во партнерските училишта

Истражувањето на свадбени обичаи од два етницитети (прикажан во делот посветен на слободните часови во повеќејазичните училишта) може да се реализира на тој начин што учениците од двете партнерски училишта прво ќе договорат заедничка методологија на прибирање податоци во врска со времетраењето на свадбата, церемониите, гостите, музиката, обичаите, облеката и друго. Потоа, преку разговори со припадници на сопствената етничка заедница од различни генерации, од различни региони и од различни социјални статуси, ќе ги обезбедат потребните податоци за својата етничка заедница. На крајот, добиените резултати од теренското истражување ќе може заеднички да ги анализираат – да бараат сличности и разлики, кои потоа може да ги прикажат преку изложби на фотографии, брошури и слично.